

**БАЯН-ӨЛГИЙ АЙМГИЙН
СТАТИСТИКИЙН ХЭЛТЭС**

**БАЯН-ӨЛГИЙ АЙМГИЙН
ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН САЛБАР
/2013 он/**

Өлгий хот 2014 он

Танилцуулгыг хянан, тохиосон:

Х.Бахыт

Танилцуулгыг нэгтгэн боловсруулсан:

Н.Манаргүл

Санал хүсэлт байвал доорх
хаягаар холбоо барина уу.

Баян-Өлгий аймгийн Статистикийн хэлтэс
Засаг даргын тамгын газрын байр

E-mail: bayan-ulgii@nso.mn

Утас: 70422432 , 70422322

Интернет хаяг: //www.bayan-ulgii.nso.mn

Баян-Өлгий аймгийн Статистикийн хэлтэс
Өлгий хот, 2014 оны 6-р сар

АГУУЛГА

I. Оршил	3
I.1 Нэр томъёоны товч тайлбар, тодорхойлолт	4
I.2 Эдийн засагт ХАА-н салбарын эзлэх байр суурь	7
II. Мал аж ахуй	
II.2.1 Малтай өрх, малчин өрх, малчдын тоо	8
II.2.2 Малчдын соёл, ахуйн үзүүлэлт	12
II.2.3 Малын тоо	14
II.2.4 Малын сүргийн бүтэц	16
II.2.5 Малын хэрэглээний зарлага	23
II.2.6 Төл бойжилт	25
II.2.7 Том малын зүй бус хорогдол	28
II.2.8 Иргэдийн хувийн малын бүлэглэлт	31
II.2.9 Шинээр гаргасан, засварласан худгийн тайлан	32
II.2.10 Малжуулалтын талаар авсан арга хэмжээ	34
II.2.11 Малын бэлчээр, тэжээлийн хүрэлцээ, хангамж	34
II.2.12 Тэжээвэр амьтад	36
II.2.13 ХАА-н салбарын ажиллах хүч	38
III. Газар тариалан	
III.1 Тариалсан талбай	39
III.2 Хураасан ургац	39
III.3 ХАА-н эдэлбэр газар	41
IV. Дүгнэлт	42

_____ о О о _____

ОРШИЛ

ХАА-н салбар нь манай улс орны эдийн засгийн баталгаа болж байдаг. Хөдөө аж ахуйн салбарын үйл ажиллагаа нь бусад хүчин зүйлээс илүүтэйгээр байгаль, цаг агаараас хамааралтай бөгөөд үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүн нь үндсэндээ хүн амын хүнсний хэрэглээ, боловсруулах үйлдвэрлэлийн болон үйлчилгээний салбарын түүхий эдийн хэрэглээг хангахад чиглэгддэг.

Дэлхийн олон улс орнуудын нэгэн адил манай улсын эдийн засгийн хөгжилд хөдөө аж ахуйн салбар нь ихээхэн чухал байр эзэлдэг салбарын нэг юм.

Энэ удаагийн танилцуулгад мал аж ахуйн, газар тариалангийн салбарын 2013 оны төлөв байдлыг нэгтгэн тусгалаа.

“Монгол Улсын Үндсэн хууль”-нд “Мал сүрэг”-ийг үндэсний баялаг мөн гэж хуульчлан зааж, мал тооллогыг улсын хэмжээнд жил бүр зохион байгуулж, үр дүнг нь макро түвшинд хийгддэг тооцоо, судалгаанд ашиглаж, салбарын талаар удирдлагын шийдвэр гаргах мэдээллийн гол эх үүсвэр болгон ашиглаж байна.

“Статистикийн тухай” Монгол Улсын хуулийн 7 дугаар зүйлийн 1 дэх заалт, Монгол Улсын Засгийн газрын 2003 оны 224 дүгээр тогтоолын дагуу Үндэсний Статистикийн хороо мал, тэжээвэр амьтад, хашаа, худгийн тооллогыг 2012 оны 12 сарын 7-ноос 17-ны өдрүүдэд улсын хэмжээнд зохион байгуулж, явууллаа.

Энэхүү танилцуулгад малын 2013 оны тооллогын дүнг нэгтгэн дүгнэснээс гадна шинээр гаргасан, уст цэг, малжуулалтын талаархи мэдээллийг тусган орууллаа.

Түүнчлэн уг танилцуулгад газар тариалангийн салбарын үндсэн үзүүлэлтүүд болох тариалсан талбай, хураасан ургац, га-гийн ургацын талаарх мэдээллийг жилийн дүнгээр нэгтгэн тусгасан болно.

Салбарын бүтцээр анхдагч салбар буюу хөдөө аж ахуйн салбар, үүн дотроо мал аж ахуйн салбар 1999 он хүртэл ДНБ-ий 30-40 орчим хувийг үйлдвэрлэж, 2000 оноос хойш хөдөө аж ахуйн салбарт учирсан байгалийн гамшиг, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарын өсөлтөөс шалтгаалж, хөдөө аж ахуйн салбарын ДНБ-д эзлэх хувийн жин буурч, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарын хувийн жин өссөөр байна.

Хөдөө аж ахуйн салбар, үүний дотор мал аж ахуйн салбарын үйлдвэрлэл нь боловсруулах аж үйлдвэрийн салбарын хүнсний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, нэхмэл эдлэл үйлдвэрлэлийн салбарын түүхий эдийг нийлүүлж, боловсруулах салбар болон үйлчилгээний салбарын үйлдвэрлэлийн өсөлтийг хангах, газар тариалангийн салбар нь хүн амыг аюулгүй баталгаат хүнсээр хангах үндсэн нөхцөл нь болсоор байна.

Манай аймгийн хөдөө аж ахуйн салбарын өнөөгийн байдалд дүгнэлт хийж, цаашид авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээг боловсруулах, төлөвлөхөд энэхүү танилцуулга, судалгааны материал суурь мэдээлэл нь болно гэдэгт итгэж байна.

НЭР ТОМЬЁОНЫ ТОВЧ ТАЙЛБАР, ТОДОРХОЙЛОЛТ

Малтай өрх. Малыг ахуй амьдралдаа туслах чанарын үүрэгтэй өсгөн үржүүлдэг өрх

Малчин өрх. Жилийн 4 улирлын туршид малаа маллаж, малын ашиг шим нь тэдний амьжиргааны эх үүсвэр нь болж байгаа өрх

Малчид. Жилийн 4 улирлын туршид мал аж ахуй эрхэлж, малын ашиг шим нь тэдний амьжиргааны эх үүсвэр болж байгаа 16 ба түүнээс дээш насны хүмүүсийг хэлнэ.

Бодод шилжүүлэх коэффициент:

1 адуу, үхэр –	1 бод
1 тэмээ	- 1.5 бод
6 хонь	- 1 бод
8 ямаа	- 1 бод

Бодод шилжүүлэх коэффициентийг таван төрлийн малыг нэг төрлийн малд шилжүүлэн малын өсөлт, бууралтыг гаргах, үр ашгийг тооцоход ашиглана.

Бог малд буюу хонин толгойд шилжүүлэх коэффициент:

1 тэмээ -	5 хонь
1 адуу -	7 хонь
1 үхэр -	6 хонь
1 хонь -	1 хонь
1 ямаа -	0.9 хонь

Богд шилжүүлэх коэффициентийг малын тэжээлийн хүрэлцээ, хангамж, бэлчээрийн даацыг тодорхойлон гаргахад ашиглана.

Нас гүйцсэн мал. Малын төрөл бүр дээр дараах насны малыг хамруулна.

Тэмээ –	4 настай, 5 ба түүнээс дээш настай
Адуу –	3 настай, 4 ба түүнээс дээш настай
Үхэр –	2 настай, 3 ба түүнээс дээш настай
Бог мал –	тухайн жилийн төл малаас бусад насны мал

Өсвөр насны мал

Тэмээ-Өмнөх оны төл,	2, 3 настай
Адуу- Өмнөх оны төл,	2 настай
Үхэр- Өмнөх оны төл	

Төл мал. Тухайн жилийн төлийг хэлнэ.

Бэлэн хээлтэгч. Малын төрөл бүр дээр нас гүйцсэн эм малыг хамруулна.

Малын тоо, толгойн өсөлт. Оны эцсийн малаас оны эхний малыг хасч, малын тооны өөрчлөлтийг тоогоор илэрхийлнэ. Оны эцсийн малын тоог оны эхний малын тоонд харьцуулан 100-гаар үржүүлж, өсөлт, бууралтыг хувиар илэрхийлнэ.

Малын өсөлтийн **орлого тал** нь төл бойжилт, **зарлага тал нь** хэрэглээний зарлага, том малын зүй бус хорогдол байна.

Төллөлтийн хувь. Төллөсөн хээлтэгчийн тоог оны эхний хээлтэгчийн тоонд харьцуулан, 100 –гаар үржүүлэн тооцно.

Бойжилтын хувь. Бойжсон төлийн тоог нийт гарсан төлийн тоонд харьцуулан 100–гаар үржүүлэн тооцно.

100 эхээс бойжуулсан төл. Бойжуулсан төлийн тоог оны эхний хээлтэгч малын тоонд харьцуулан 100-гаар үржүүлэн тооцно.

Хээлтэгч, хээлтүүлэгчийн тохироо. Хээлтэгч малын тоог хээлтүүлэгч малын тоонд харьцуулж, тооцно.

1 хээлтүүлэгчид ногдох хээлтэгчийн тооны норм нь:

Буур - 20-25, Азарга - 12-15, Бух - 35-45,

Хуц, ухна - 25-30

Том малын зүй бүс хорогдолд өвчний (халдвартай, халдваргүй) хорогдол, гэнэтийн аюулын (цас зуд, үер ус, гал түймэр, аянга цахилгаан зэрэг) хорогдол, бусад шалтгааны (малын хариулга, арчилгаа маллагаатай холбогдон гарсан) хорогдлыг хамруулна.

Том малын зүй бүс хорогдлын оны эхний малд эзлэх хувь. Зүй бусаар хорогдсон том малын тоог оны эхний малын тоонд харьцуулан 100-гаар үржүүлэн тооцно.

Малын хэрэглээний зарлага.

Оны эхний малын тоон дээр бойжуулсан төлийг нэмж, том малын зүй бүс хорогдол, оны эцсийн малын тоог хасч, тооцно.

Малын хашааны хангамж. Хашааны хангамжийг гаргахдаа хашааны багтаамжийг малын тоонд харьцуулж тооцно. Бод малын хашааны хангамжийг гаргахдаа бодын хашааны багтаамжийг үхрийн тоонд, харин бог малынхыг богийн хашааны багтаамжийг бог малын /хонь, ямааны/ тоонд харьцуулж тооцно.

Тэжээл хангамж. Тэжээлийн хангамжийг гаргахдаа тэжээлийн нэгжид шилжүүлсэн тэжээлийн хэмжээг хонин толгойд шилжүүлсэн малын тоонд харьцуулан тооцно. Малын тэжээлийн хангамж, бэлчээрийн даацыг гаргахдаа малыг хонин толгойд шилжүүлснээр тооцно.

Тэжээлийн нэгжид шилжүүлэх коэффициент. Бэлтгэсэн тэжээл нь илчлэг, чанарын байдлаараа харилцан адилгүй байдаг учраас нэг тэжээлийн нэгжид шилжүүлж тэжээлийн хангамжийг гаргана. Үүний тулд:

Хадлан өвс -0.45, Таримал тэжээл -0.35, Даршны ургамал-0.25,

Гар тэжээл, хужир шүү -1.00, Төмс ногооны хаягдал -0.22,

Үр тарианы хаягдал -0.90, Лай -0.40, Сүрэл -0.25

гэсэн итгэлцүүрүүдийг ашиглан тэжээлийн нэгжид шилжүүлнэ.

Малын тэжээлийн ангилал. Малын тэжээлийг ургамлын гаралтай, амьтны гаралтай, эрдэс тэжээлийн гаралтай гэж ангилна.

- Ургамлын гаралтай тэжээлд өвс, сүрэл, үр тариа, буурцгийн төрлийн ургамал багтах бөгөөд бүдүүн, хүчит, шүүст тэжээл гэж ангилна.
 1. Бүдүүн тэжээл- өвс, сүрэл, нэг наст ба олон наст өвс орно.
 2. Хүчит тэжээл- үр тариа, үр тарианы хаягдал, вандуй, буурцаг орно.
 3. Шүүст тэжээл - Бүх төрлийн дарш, төмс ногооны хаягдал орно.
- Амьтны гаралтай тэжээлд яс, цусны гурил зэрэг орно.
- Эрдэс тэжээлд давс, хужир шүү орно.

Тариалангийн талбай . Хөдөө аж ахуйн таримал ургамлыг тариалсан талбайг

хэлнэ. Тариалангийн талбайг тариалсан талбай, хураасан талбай, өнжсөн талбай, уринш боловсруулсан талбай гэж ангилна.

Тариалсан талбай. Тухайн жилд үр суулгасан газрын нийт талбайн хэмжээг хэлнэ.

Хураасан талбай. Тухайн жилд ургацыг хурааж авсан газрын нийт талбайн хэмжээг хэлнэ.

Га-гийн ургац. Талбайн нэг нэгжээс /1 га-гаас/ авах газар тариалангийн бүтээгдэхүүний /ургацын/ хэмжээ бөгөөд га-гийн ургацыг тодорхойлохдоо тухайн төрлийн ургамлын хурааж авсан бүх ургацыг тариалсан талбайн хэмжээнд нь харьцуулж тодорхойлно.

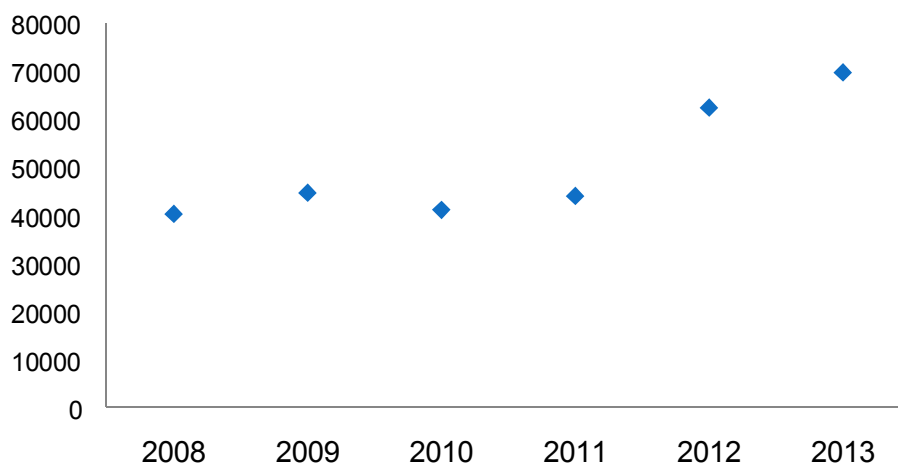
ЭДИЙН ЗАСАГТ ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН САЛБАРЫН ЭЗЛЭХ БАЙР СУУРЬ

2013 онд цаг агаарын байдал тааламжтай байж оны эцэст тоолуулсан малын тоо 13.7 хувиар өсөж хөдөө аж ахуйн салбарын нэмэгдэл өртөг 11.7 хувь буюу 7325 сая төгрөгөөр өслөө. Өнгөрсөн жилийн цаг агаарын байдлаас шалтгаалж, малын тоо өсөж, зүй бусаар хорогдсон малын тоо буурч, мал аж ахуйн голлох үйлдвэрлэл болох бойжуулсан төлийн тоо өсөж, мөн малын үнэ болон малын арьс, ширний үнэ өссөн нь хөдөө аж ахуйн салбарын нэмэгдэл өртгийн энэхүү өсөлтөнд голлон нөлөөлсөн байна.

АЙМГИЙН ДНБ БОЛОН ХАА-Н САЛБАРЫН НЭМЭГДЭЛ ӨРТӨГ, ЭЗЛЭХ ХУВЬ

	2009	2010	2011	2012	2013	/сая. төг/	
						2013/2012	
						%	Зөрүү
Бүгд	79181.3	81623.3	104679.0	137900.0	154034.2	111.7	16134.2
ХАА-н салбар	44841.6	41308.8	44174.5	62606.6	69931.6	111.7	7325.0
ДНБ-д эзлэх хувь	56.6	50.6	42.2	45.4	45.4	100.0	0.0

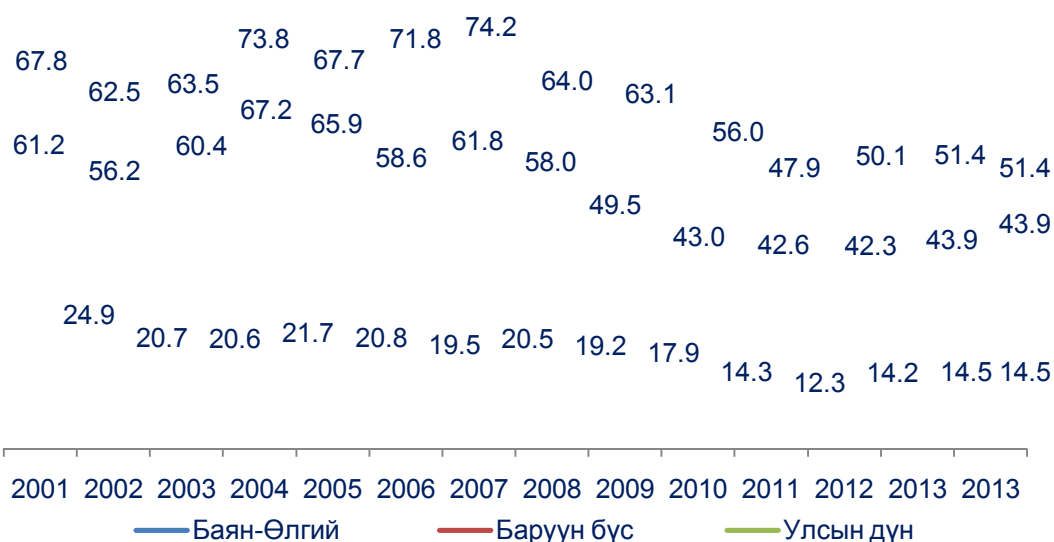
ХАА-Н САЛБАРЫН НЭМЭГДЭЛ ӨРТӨГ /сая.төг/

Салбарын бүтцээс үзвэл анхдагч салбар буюу хөдөө аж ахуйн салбар, үүн дотроо мал аж ахуйн салбар аймгийн ДНБ-ий 60-70 орчим хувийг үйлдвэрлэж, 2006 оноос хойш хөдөө аж ахуйн салбарт учирсан байгалийн гамшиг, жижиг дунд үйлдвэр, үйлчилгээний салбарын өсөлтөөс шалтгаалж, хөдөө аж ахуйн салбарын ДНБ-нд эзлэх хувийн жин буурч, үүний оронд үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарын хувийн жин өссөж байна.

Улсын хэмжээнд ХАА салбарын ДНБ-д эзлэх хувь буурах хандлагатай байна. ХАА салбар 2001 онд ДНБ-ий 24.9 хувийг эзэлж байсан бол 2013 онд 14.5 хувийг эзэлж байна. Баруун бүсийн дүнд ХАА салбарын эзлэх хувь 2001-2007 онд өсч 74.2-т хүрч, 2013 онд 51.4 хувь болж буурчээ. Баян-Өлгий аймгийн хувьд хандлага нь баруун бүсийнхтэй ойролцоо, ба 2004 онд 67.2 хувьд хүрч, 2013 онд 43.9 хувь болж буурчээ.

ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН САЛБАРЫН САЛБАРЫН ДНБ-Д ЭЗЛЭХ ХУВЬ

2013 ОНЫ МАЛ ТООЛЛОГЫН ДҮН

Малтай өрх малчдын тоо, тэдний соёл ахуйн үзүүлэлтүүд

МАЛТАЙ ӨРХ, МАЛЧИН ӨРХ, МАЛЧДЫН ТОО, /сумаар/

/ 2013 он/

Сумын нэр	Малтай өрхийн тоо	Малчин өрхийн тоо	16-с дээш насны малчдын тоо	Үүнээс:			Нийт малчид /53/-аас эмэгтэй
				16-34 настай	35-59 эр, 35-54 эм настай	Эр 60, эм 55-с дээш	
Алтай	989	650	1278	625	542	111	572
Алтанцөгц	635	343	685	267	363	55	326
Баяннуур	917	427	850	326	494	30	389
Бугат	754	453	885	360	456	69	416
Булган	1091	721	1394	640	693	61	622
Буянт	597	426	848	313	458	77	399
Дэлүүн	1306	918	1861	787	987	87	842
Ногооннуур	1399	648	1394	749	559	86	654
Сагсай	1044	624	1314	633	539	142	618
Толбо	821	580	1226	514	608	104	568
Улаанхус	1542	1230	2765	1305	1218	242	1253
Цэнгэл	1629	1370	3219	1601	1328	290	1520
Өлгий	1380	2	4	0	4	0	2
Дүн	14104	8392	17723	8120	8249	1354	8181

Аймгийн хэмжээгээр 2013 онд мал тооллогын дүнгээр мал бүхий 14104 өрх тоологдсон байна. Үүний 59.5 хувь буюу 8392 өрх нь жилийн 4 улирлын туршид малаа маллаж, малын ашиг шим нь тэдний амьжиргааны эх үүсвэр

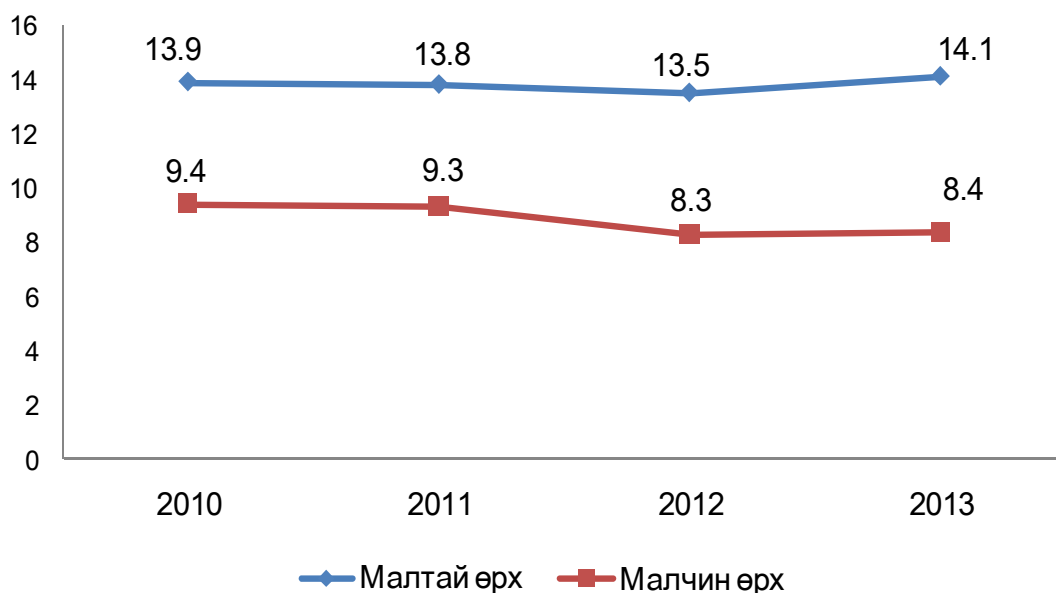
болж байгаа малчин өрх, 40.5 хувь буюу 5712 өрх нь малыг амьдрал ахуйдаа туслах чанартайгаар өсгөн үржүүлж буй өрх байна.

2013 онд дүнгээр 17723 малчид мал аж ахуйн үйлдвэрлэлд ажиллаж байгаа бөгөөд малчдыг насны бүлгээр авч үзвэл 45.8 хувь нь 16-34 настай, 46.5 хувь нь 35-59 насны, 7.6 хувь нь тэтгэврийн насны хүмүүс байна. Сүүлийн жилүүдэд малчдын дотор 16-34 насны залуу малчдын эзлэх хувийн жин буурч, 35-аас дээш насных болон тэтгэврийн насны малчдын эзлэх хувийн жин өсөж 2013 онд 35-55 насны малчдын тоо 4.4 хувь буюу 347 хүнээр, 55-с дээш насны буюу тэтгэврийн насны малчдын тоо 7.3 хувь буюу 92 хүнээр нэмэгджээ.

2013 онд малчин өрхийн тоо 2012 онтой харьцуулахад 0.1 хувь буюу 9 өрхөөр нэмэгдлээ.

Малчин өрхийн тоо Алтай суманд 71, Баяннуурд 71, Ногооннуурд 127, Өлгийд 40 өрхөөр багасч бусад бүх сумдад 5-118 өрхөөр нэмэгдлээ. Малтай өрхийн тоо сүүлийн 4 жилийн үзүүлэлтээс харахад жилээс жилд буурч 2013 онд эргээд өссөн байгаа нь ажиглагдана.

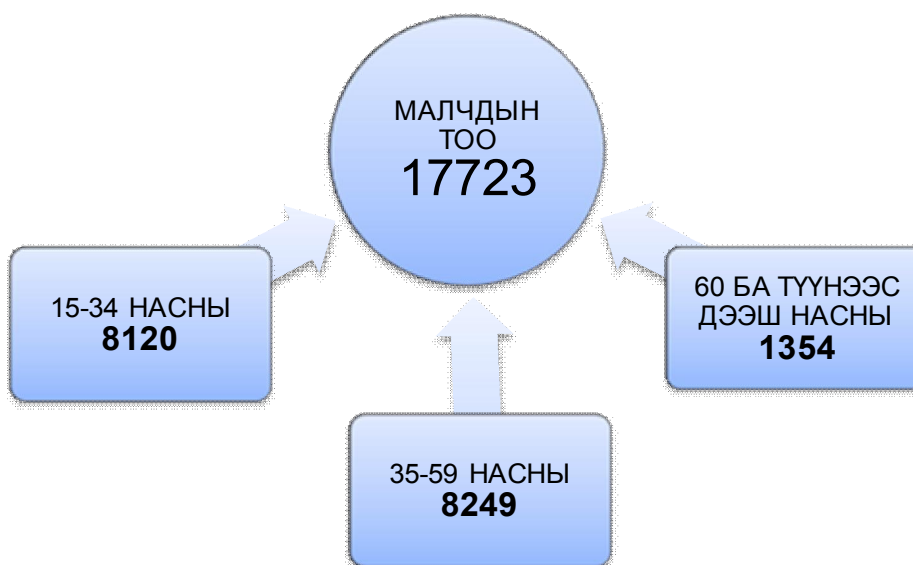
МАЛТАЙ ӨРХ, МАЛЧИН ӨРХ /мян.өрх/

МАЛТАЙ ӨРХ БОЛОН МАЛЧИН ӨРХИЙН ТОО /сумаар/

Сумын нэр	Малтай өрхийн тоо				Малчин өрхийн тоо			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
Алтай	1012	1020	994	989	801	730	721	650
Алтанцөгц	626	626	627	635	424	428	329	343
Баяннуур	981	974	937	917	538	523	498	427
Бугат	729	743	690	754	544	629	409	453
Булган	1097	1088	1055	1091	787	783	674	721
Буянт	555	564	550	597	435	385	413	426
Дэлүүн	1386	1324	1283	1306	1095	955	800	918
Ногооннуур	1355	1457	1359	1399	817	886	775	648
Сагсай	1003	1049	1002	1044	643	677	616	624
Толбо	810	795	797	821	607	618	575	580
Улаанхус	1522	1551	1549	1542	1178	1129	1192	1230
Цэнгэл	1751	1632	1590	1629	1417	1506	1339	1370
Өлгий	1035	1035	1087	1380	150	85	42	2
Дүн	13862	13858	13520	14104	9436	9334	8383	8392

МАЛЧДЫН ТОО, НАСНЫ БҮЛГЭЭР, 2013 ОН

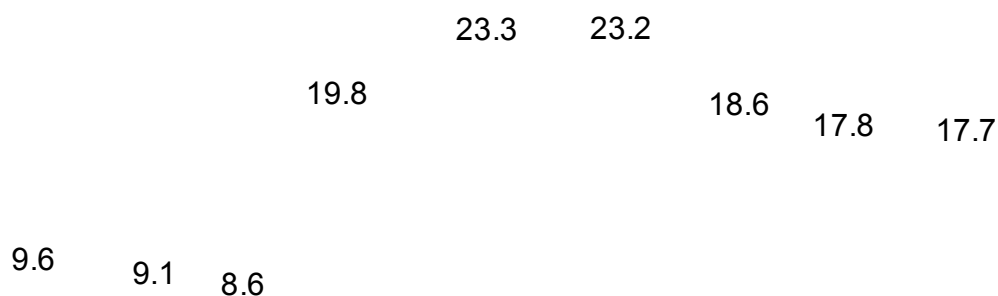

МАЛЧДЫН НИЙГМИЙН АСУУДАЛ, ОЛОН ЖИЛЭЭР

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Малтай өрх	15402	15920	15761	16298	16416	15499	15194	15126
Малчин өрх	10884	11122	11223	11200	11511	10961	11078	11102
Малчдын тоо	23310	23596	24207	23513	24889	23234	23071	23682
Үүнээс: 16-34 насны	13861	14250	14095	13805	14196	13428	13241	13114
35-аас тэтгэврийн хүртэл насны	7413	7779	8443	8035	8402	8096	8548	9140
Тэтгэврийн насны	2036	1567	1669	1673	2291	1710	1282	1428

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2012	
							%	Зөрүү
Малтай өрх	14998	14930	13862	13858	13520	14104	104.3	584
Малчин өрх	9723	10380	9436	9334	8383	8392	100.1	9
Малчдын тоо	22886	21141	18685	18895	17808	17723	99.5	-85
Үүнээс: 16-34 насны	12377	10589	9528	9037	8644	8120	93.9	-524
35-аас тэтгэврийн хүртэл насны	8795	8189	7195	7853	7902	8249	104.4	347
Тэтгэврийн насны	1714	2363	1962	2005	1262	1354	107.3	92

МАЛЧДЫН ТОО, /мянга/

1971 1980 1990 1995 2000 2005 2010 2012 2013

Малчдын соёл, ахуйн үзүүлэлт

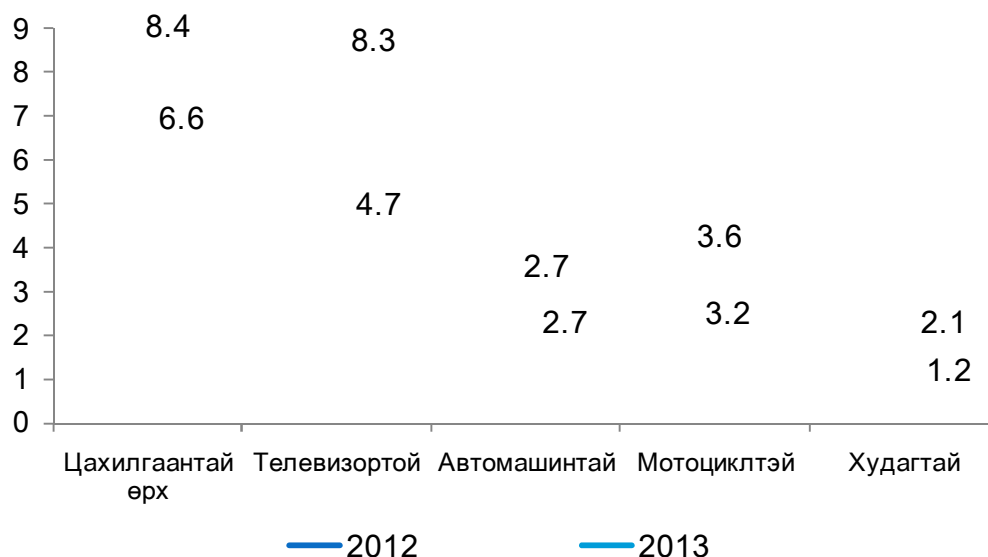
МАЛЧДЫН АХУЙ, СОЁЛЫН ЗАРИМ ҮЗҮҮЛЭЛТ, ӨРХИЙН ТООГООР, ЖИЛЭЭР

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Цахилгаантай өрх	4026	5210	6250	8841	9194	9038	8947	8362	6635
Телевизортой	2875	4571	5412	7964	8935	8409	8407	8300	4745
Автомашинтай	1735	2005	2232	2604	2862	2780	2663	2693	2680
Мотоциклтэй	1987	2502	2348	2530	2437	2697	3585	3594	3187
Худагтай	853	1158	1158	1574	1902	1198	1215	1215	2116

2013 оны тооллогоор нийт малчин өрхийн 79.1 хувь нь цахилгааны эх үүсгүүртэй, 56.5 хувь нь телевизортой, 31.9 хувь нь авто машинтай, 38 хувь нь мотоциклтэй, 25.2 хувь нь худагтай гэсэн дүн гарлаа.

Сүүлийн жилүүдэд малчин өрхийн цахилгаан эрчим хүчний хэрэглээг нарны зайн эрчим хүчээр хангах арга хэмжээг авч явуулсны үр дүнд цахилгаан үүсгүүртэй өрхийн тоо жилээс жилд нэмэгдсээр байна. 2005 онд 4 мянган өрх цахилгааны эх үүсгүүртэй байсан бол 2012 онд 8.3 мянга болж 2.1 дахин буюу 4.3 мянган өрхөөр нэмэгдсэн байна. Харин 2013 онд энэ үзүүлэлт 6.6 мянга болж 20.7 хувиар багассан нь сүүлийн жилүүдэд төврүү шилжих хөдөлгөөн ихэссэнтэй холбоотой малчин өрхийн тоо багасч улмаар цахилгааны эх үүсгүүртэй өрх болон телевизортой өрхийн тоо буурлаа. 2013 онд авто машинтай өрхийн тоо 13 өрхөөр, мотоциклтэй өрхийн тоо 407 өрхөөр буурч, худагтай өрхийн тоо 901 өрхөөр нэмэгдлээ. Нийт цахилгаан үүсгүүртэй өрхийн 99.9 хувь нь нарны, үлдсэн 0.1 хувийг салхины, бага оврын цахилгаан үүсгүүр буюу мотор, болон бусад төрлийн цахилгааны эх үүсгүүртэй өрх эзэлж байна.

МАЛЧДЫН АХУЙ СОЁЛЫН ЗАРИМ ҮЗҮҮЛЭЛТ, ӨРХӨӨР /мян.өрх/

МАЛЧДЫН АХУЙ, СОЁЛЫН ЗАРИМ ҮЗҮҮЛЭЛТ

/өрхийн тоогоор, 2013/

Сумын нэр	Баг хорооны тоо	Цахилгааны эх үүсгэвэртэй өрх	Үүнээс				Телевизортэй өрх	Малын хашаатай өрх
			Нарны	Сапхины	Бага оврын цах/үүсгүүр /Мотор/	Бусад		
Алтай	5	432	432				304	1361
Алтанцөгц	4	305	305				266	827
Баяннуур	5	323	323				264	2242
Бугат	4	326	326				251	838
Булган	7	615	613	2			517	1094
Буянт	4	334	334				227	444
Дэлүүн	10	824	822			1	635	1493
Ногооннуур	9	570	570				239	1757
Сагсай	6	597	597				316	3163
Толбо	6	503	503				351	908
Улаанхус	8	938	938				624	1774
Цэнгэл	9	867	867				751	2169
Өлгий	13	1	1					1783
Дүн	90	6635	6631	2	1	1	4745	19853

Сумын нэр	Худагтай өрх	Авто машинтай		Мотоциклтэй		Трактортай		Хийсэн эсгий (м)
		Өрхийн тоо	Машины тоо	Өрхийн тоо	Мотоциклийн тоо	Өрхийн тоо	Тракторын тоо	
Алтай	25	127	144	255	258	1	1	1818
Алтанцөгц	52	121	159	208	209	225	227	1114
Баяннуур	578	163	207	281	283	11	11	1004
Бугат	3	168	124	63	64	3	3	449
Булган	43	183	242	331	336	5	5	1277
Буянт	20	104	206	352	355	11	11	291
Дэлүүн		360	280	308	310	1	1	2150
Ногооннуур	1003	235	329	337	357	15	16	137
Сагсай	113	217	259	256	264	2	2	693
Толбо	1	192	164	164	168	3	3	996
Улаанхус	150	416	367	518	532	5	5	1846
Цэнгэл	128	394	345	114	123			1534
Өлгий								
Дүн	2116	2680	2826	3187	3259	282	285	13309

МАЛ, ТЭЖЭЭВЭР АМЬТДЫН ТОО, СҮРГИЙН БҮТЭЦ

Малын тоо. 2013 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүнгээр малын тоо 1604.0 мянган толгойд хүрч, өмнөх оныхоос 13.7 хувь буюу 193577 толгойгоор өслөө. Үүнд тэмээ 156 толгойгоор, адуу 6735 толгой, үхэр 17881 толгой, хонь 88451 толгой, ямаа 80354 толгойгоор тус тус нэмэгдлээ.

Өнгөрсөн онтой харьцуулахад 2013 онд бүх сумдад малын тоо 2.1-22.8 хувь буюу 2593-37060 толгойгоор өссөн байна.

2013 онд нийт 36.8 мянган сарлаг тоологдсон нь нийт үхэр сүргийн 35 хувийг эзэлж байна.

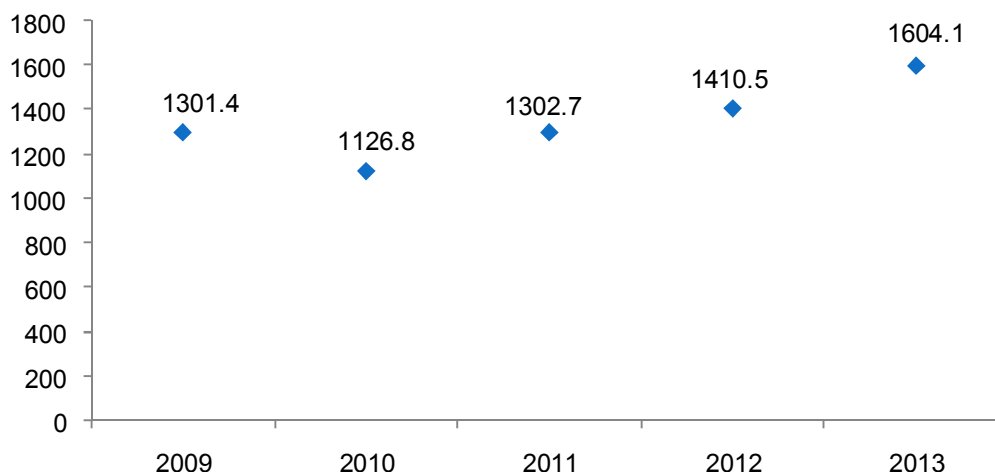
МАЛЫН ТОО, ТӨРЛӨӨР

	2009	2010	2011	2012	2013	/толгойн тоогоор/ 2013/2012	
						%	зөрүү
Бодоор /мян.тол/	295.1	261.0	302.6	326.5	377.2	115.5	50.7
Толгойн тоо	1301457	1126859	1302786	1410503	1604080	113.7	193577
Тэмээ	3865	3766.0	3992.0	4192.0	4348.0	103.7	156
Адуу	50953	43451	48532	51705	58440	113.0	6735
Үхэр	70703	66049	80815	87198	105079	120.5	17881
Хонь	524340	459834	506911	574376	662827	115.4	88451
Ямаа	651596	553759	662536	693032	773386	111.6	80354

МАЛЫН ТОО, СУМААР

	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2012	
						%	зөрүү
Алтай	104208	105123	110788	122834	125427	102.1	2593
Алтанцөгц	46821	40322	51472	59338	72052	121.4	12714
Баяннуур	96686	79979	97183	108243	116784	107.9	8541
Бугат	60299	50307	60706	61714	75770	122.8	14056
Булган	127311	59033	75666	81075	90810	112.0	9735
Буянт	64697	67146	74208	87501	104146	119.0	16645
Дэлүүн	148120	145026	166481	180361	207784	115.2	27423
Ногооннуур	134281	108783	123145	124189	146023	117.6	21834
Сагсай	91545	79535	90859	102663	112657	109.7	9994
Толбо	79011	85398	104146	119052	134027	112.6	14975
Улаанхус	146170	124056	135770	144615	158402	109.5	13787
Цэнгэл	185802	165730	195119	199362	236422	118.6	37060
Өлгий	16506	16421	17243	19556	23776	121.6	4220
Дүн	1301457	1126859	1302786	1410503	1604080	113.7	193577

МАЛЫН ТОО

2013 онд улсын хэмжээнд нийт 45144.3 мянган толгой мал тоологдсны 3.6 хувийг манай аймаг эзэлж байна. Үүнээс, тэмээ 1.3 хувь, адуу 2.2 хувь, үхэр 3.6 хувь, хонь 3.3 хувь, ямаа 4.0 хувийг тус тус эзэлж байна.

МАЛЫН ТОО, УЛСЫН ДҮНД ЭЗЛЭХ ХУВЬ

	/мян.тол/								
	Малын тоо /Аймгийн дүнгээр/			Малын тоо /Улсын дүнгээр/			Улсын дүнд эзлэх %		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Бодоор	302.6	326.5	377.2	9476.0	10592.2	11685.4	3.0	3.1	3.2
Толгойн тоо	1302.7	1410.5	1604.0	36335.8	40920.9	45144.4	3.6	3.4	3.6
Тэмээ	4.0	4.2	4.3	280.1	305.8	321.5	1.4	1.4	1.3
Адуу	48.5	51.7	58.4	2112.9	2330.4	2619.4	2.3	2.2	2.2
Үхэр	80.8	87.2	105.1	2339.7	2584.6	2909.5	3.5	3.4	3.6
Хонь	506.9	574.4	662.8	15668.5	18141.4	20066.4	3.2	3.2	3.3
Ямаа	662.5	693.0	773.4	15934.6	17558.7	19227.6	4.2	3.9	4.0

ИРГЭДИЙН ХУВИЙН МАЛЫН ТООНЫ ӨӨРЧЛӨЛТ

	1990	1995	2000	2007	2008	2009	2010
Малтай өрхийн тоо	13465	14456	15402	15126	14998	14930	13862
Бодоор	220439	365950	340924	370964	344469	293285	253951
Толгойн тоо	607645	1255345	1299891	1589765	1523058	1296751	1122835
Тэмээ	5012	8445	6943	4283	3943	3863	3764
Адуу	58812	78561	67905	64982	59091	50453	43077
Үхэр	84156	118199	95975	94791	82163	70671	66019
Хонь	299884	606131	611910	637282	601633	521362	457245
Ямаа	159781	444009	517158	788427	776228	650402	552730

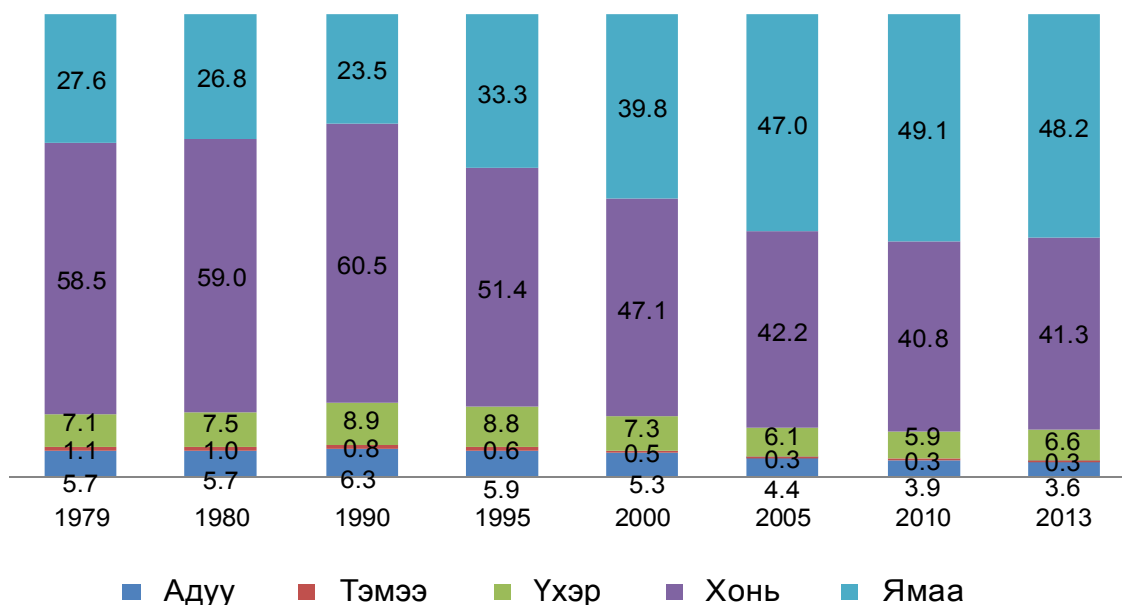
	2011	2012	2013	2013/1990		2013/2012	
				%	Өсөлт(-,+)	%	Өсөлт(-,+)
Малтай өрхийн тоо	13858	13520	14104	104.7	639	104.3	584
Бодоор	293760	326556	376132	170.6	155693	115.2	49576
Толгойн тоо	1298851	1406887	1600067	263.3	992422	113.7	193180
Тэмээ	3989	4190	4346	86.7	-666	103.7	156
Адуу	48160	51326	57976	98.6	-836	113.0	6650
Үхэр	80785	87154	105023	124.8	20867	120.5	17869
Хонь	504472	572086	660576	220.3	360692	115.5	88490
Ямаа	661445	692131	772146	483.3	612365	111.6	80015

МАЛЫН СҮРГИЙН БҮТЭЦ, ХУВИАР

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Тэмээ	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3
Адуу	3.9	3.9	3.9	3.7	3.7	3.6
Үхэр	5.4	5.4	5.9	6.2	6.2	6.6
Хонь	39.5	40.4	40.8	38.9	40.7	41.3
Ямаа	50.9	50.0	49.1	50.9	49.1	48.2
Бүгд	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

2013 оны малын тоо толгойн өсөлт нь үндсэндээ бог малын өсөлтөөр хангагдсан бөгөөд нийт өсөлтийн 45.7 хувийг хонь, 41.5 хувийг ямаа, 9.2 хувийг үхэр, 3.5 хувийг адууны өсөлт хангасан байна.

МАЛЫН СҮРГИЙН БҮТЭЦ, ХУВИАР

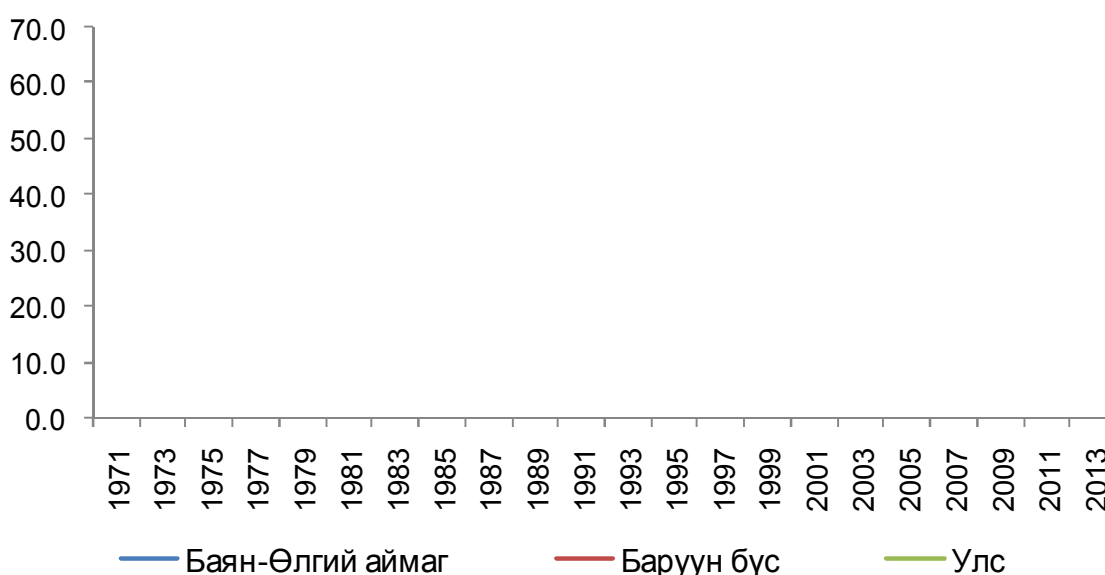

Нийт сүргийн 1979 онд 27.6 хувийг ямаа, 58.5 хувийг хонь, 7.1 хувийг үхэр, 5.7 хувийг адуу, 1.1 хувийг тэмээ эзэлж байсан бол 2013 онд 48.2 хувийг ямаа, 41.3 хувийг хонь, 6.6 хувийг үхэр, 3.6 хувийг адуу, 0.3 хувийг тэмээ эзэлж байна.

Сүргийн бүтцэд 1971-2013 онд ямааны эзлэх хувь 20.6 пунктээр өсч, харин хонины эзлэх хувь 17.2 пункт, үхрийх 0.5 пункт, адууных 2.1 пункт, тэмээ 0.8 пунктээр буурсан байна

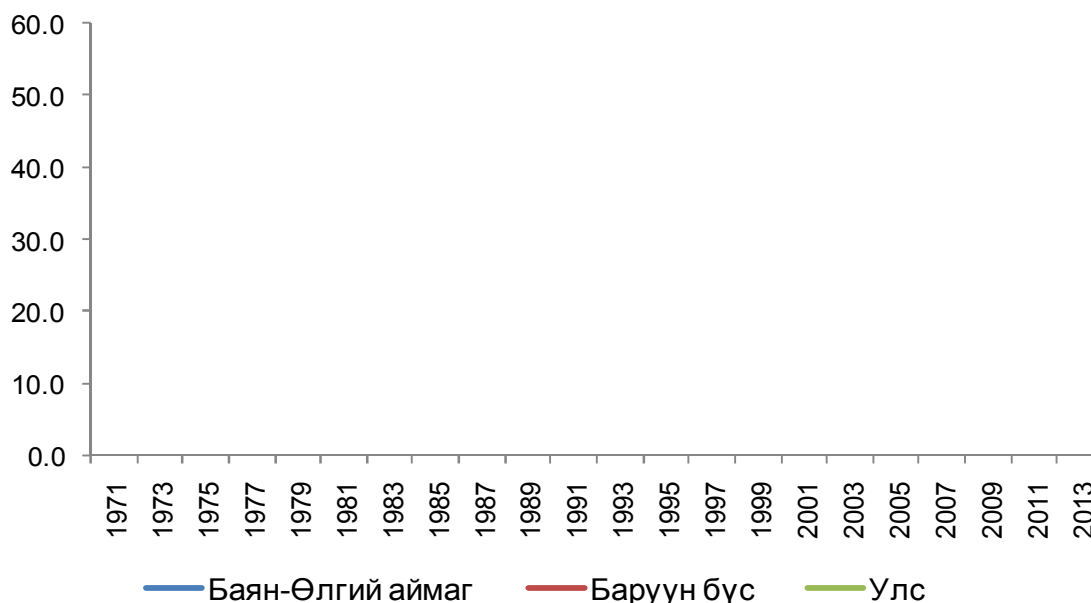
Улсын хэмжээнд нийт сүрэгт эзлэх хонины тоо толгойн хэмжээ буурах хандлагатай байна. Баян-Өлгий аймгийн нийт мал сүргийн 1991 онд 60.7 хувийг хонь эзэлж байсан бол 1992 оноос буурч 2013 онд 41.3 хувьд хүрчээ. Аймгийн хонины тоо толгойн нийт сүрэгт эзлэх хувь 2001-2013 онд улсын болон баруун бүсийн дүнгээс доогуур түвшинд байна.

ХОНИНЫ ТОО ТОЛГОЙН НИЙТ СҮРЭГТ ЭЗЛЭХ ХУВЬ

Улсын хэмжээнд нийт сүрэгт эзлэх ямааны тоо толгойн хэмжээ 1971-1992 онд тогтвортой байсан бол 1992 оноос огцом өсөх хандлагатай байна. Баян-Өлгий аймгийн нийт сүргийн 1971 онд 26.3 хувийг ямаа эзэлж байсан бол 2013 онд 48.2 хувьд хүрчээ. Ямааны тоо толгойн нийт сүрэгт эзлэх хувь улсын болон баруун бүсийн дүнгээс өндөр байна.

ЯМААНЫ ТОО ТОЛГОЙН НИЙТ СҮРЭГТ ЭЗЛЭХ ХУВЬ

ХЭЭЛТЭГЧ МАЛЫН ТОО

	1990	1995	2000	2002	2003	2004	2005	2006
Дүн	610244	523087	596729	584396	579504	584869	585170	637726
Ингэ	2749	1037	2102	1672	1544	1430	1061	1074
Гүү	21685	17859	23145	20226	18467	18455	17213	18356
Үнээ	45051	37530	46458	37097	37088	37417	34016	36785
Эм хонь	398136	291993	291630	273099	259297	252584	251504	271093
Эм ямаа	142623	174668	233394	252302	263108	274983	281376	310418

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2012 %
Дүн	681498	664758	602941	519337	566233	626572	685412	109.4
Ингэ	1075	1034	1019	1084	1181	1279	1333	104.2
Гүү	18909	17335	16172	13788	14716	15573	17305	111.1
Үнээ	38853	34579	31193	30544	34998	38083	43803	115.0
Эм хонь	283481	269837	243500	213163	226635	260038	291846	112.2
Эх ямаа	339180	341973	311057	260758	288703	311599	331125	106.3

Хээлтэгч мал нь нийт малын 42.7 хувийг эзэлж байгаа бөгөөд тэмээн сүргийн 30.7 хувь, адуун сүргийн 29.6 хувь, үхэр сүргийн 41.7 хувь, хонин сүргийн 44 хувь, ямаан сүргийн 42.8 хувийг тус тус эзэлж байна.

Мал аж ахуйн эрдэмтэн судлаачдын үзэж байгаагаар мал аж ахуйн нөхөн үйлдвэрлэлийг хэвийн хэмжээнд байлгахад хээлтэгч мал бод малын хувьд сүргийн 50 – 55 хувь, бог малын хувьд сүргийн 60 – 65 хувийг эзэлж байвал зохимжтой байна гэж үздэг бөгөөд сүүлийн жилүүдэд энэ харьцаа алдагдаж, сүүлийн 5 жилийн байдлаар хээлтэгч малын эзлэх хувь бод малд дунджаар 35.2 хувь, бог малд 46.7 хувь байна.

НИЙТ МАЛЫН ТООНД ХЭЭЛТЭГЧИЙН ЭЗЛЭХ ХУВЬ

	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2012	
						%	Зөрүү
Дүн	53.5	46.1	43.5	44.4	42.7	96.2	-1.7
Ингэ	27.1	28.8	29.6	30.5	30.7	100.5	0.1
Гүү	37.2	31.7	30.3	30.1	29.6	98.3	-0.5
Үнээ	47.2	46.2	43.3	43.7	41.7	95.4	-2.0
Эм хонь	53.0	46.4	44.7	45.3	44.0	97.3	-1.2
Эх ямаа	56.2	47.1	43.6	45.0	42.8	95.2	-2.1

ТӨЛ ӨГӨӨГҮЙ ХЭЭЛТЭГЧ

Сумын нэр	2012	2013	Ү ү н э э с					Оны эхний хэвлэгчид хэвлэх %	ӨМНӨХ ОНООС зөрүү /-,+/-
			Тэмээ	Адуу	Үхэр	Хонь	Ямаа		
Алтай	2653	2606	0	96	467	561	1482	4.8	-47
Алтанцөгц	3836	1821	2	263	406	479	671	6.7	-2015
Баяннуур	5070	980	4	77	99	283	517	1.9	-4090
Бугат	11430	6337	2	211	364	1729	4031	22.7	-5093
Булган	3168	924	2	37	76	269	540	2.6	-2244
Буянт	7312	3420	11	122	440	674	2173	8.8	-3892
Дэлүүн	4696	724	4	108	117	276	219	0.9	-3972
Ногооннуур	14650	4297	3	236	366	905	2787	8.3	-10353
Сагсай	3964	1805	4	89	137	528	1047	3.9	-2159
Толбо	4697	904	0	168	209	175	352	1.8	-3793
Улаанхус	4101	1522	0	38	100	635	749	2.4	-2579
Цэнгэл	7628	2365	4	151	226	774	1210	2.7	-5263
Өлгий	5724	1863	9	86	127	584	1057	18.8	-3861
Дүн	78929	29568	45	1682	3134	7872	16835	4.7	-49361

ХЭЭЛ ХАЯСАН ХЭЭЛТЭГЧ

	1990	1995	2000	2002	2003	2004	2005	2006
Дүн	20649	5287	52085	95093	12857	16609	70210	15000
Ингэ	47	23	15	58	12	47	26	4
Гүү	2269	703	5569	5337	1524	1972	3428	1294
Үнээ	1701	822	5859	4873	1739	2207	4242	1263
Эм хонь	9158	1891	11785	22664	3643	3913	11122	4134
Эм ямаа	7474	1848	28857	62161	5939	8470	51392	8305

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	<u>2013/2012</u> %
Дүн	35586	105416	90454	105922	7876	59246	13636	23.0
Ингэ	20	9	24	40	3	2	6	300.0
Гүү	2046	5459	3046	3669	557	362	290	80.1
Үнээ	2472	6499	2282	2514	428	5126	505	9.9
Эм хонь	9041	17446	8463	11392	1047	7046	2876	40.8
Эм ямаа	22007	76003	76639	88307	5841	46710	9959	21.3

2013 онд оны эхний төллөх насны хээлтэгчийн 2.2 хувь буюу 13636 толгой мал хээл хаясаны улмаас төл өгөөгүй байна. Хээл хаясан малын тоо 2012 оныхоос 45610 толгойгоор буюу 4.3 дахин буурчээ.

Төл өгөөгүй нийт хээлтэгчийн 46.1 хувь буюу 13636 нь хээл хаясан хээлтэгч, 53.9 хувь буюу 15932 нь сувайрсан хээлтэгч байна.

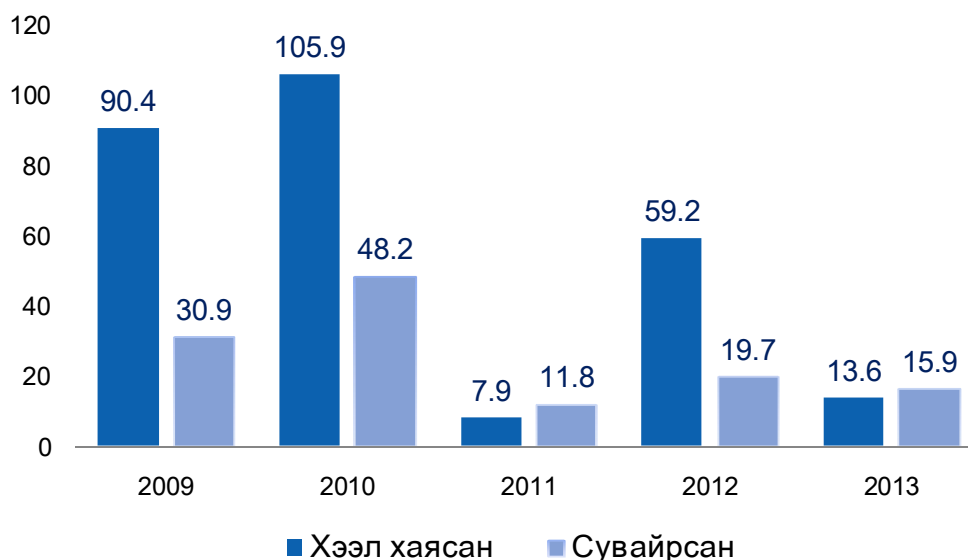
Сувайрсан малын тоо 2012 оныхоос 76.9 хувь буюу 45610 толгойгоор буурчээ.

СУВАЙРСАН ХЭЭЛТЭГЧ

	1990	1995	2000	2002	2003	2004	2005	2006
Дүн	19699	7807	22376	37026	13179	15463	26113	13943
Ингэ	1444	41	220	46	11	25	19	17
Гүү	5058	1203	3421	3479	1559	2805	2138	1480
Үнээ	6085	1777	4742	4208	2750	3175	3698	2429
Эм хонь	4384	3014	6896	13758	3492	4434	9425	4155
Эм ямаа	2728	1772	7097	15535	5367	5024	10833	5862

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	<u>2013/2012</u> %
Дүн	32706	24603	30953	48167	11876	19683	15932	80.9
Ингэ	24	17	3	16	14	17	39	229.4
Гүү	2101	1908	2086	2493	1181	1990	1392	69.9
Үнээ	4217	4036	3820	4568	2234	2424	2629	108.5
Эм хонь	10556	7317	9097	20293	4027	6644	4996	75.2
Эм ямаа	15808	11325	15947	20797	4420	8608	6876	79.9

ХЭЭЛ ХАЯСАН, СУВАЙРСАН ХЭЭЛТЭГЧ /мян.тол/

ХЭЭЛТҮҮЛЭГЧ МАЛЫН ТОО

	1995	2000	2010	2011	2012	2013	$\frac{2013}{2012}$ %
Буур	96	67	65	76	105	86	81.9
Азарга	2617	2429	1264	1551	1566	1677	107.1
Бух	3651	2134	1419	1952	1923	2192	114.0
Хуц	7721	6784	5049	5481	6017	6610	109.9
Ухна	5716	5986	5777	7242	7320	7566	103.4
Дүн	19801	17400	13574	16302	16931	18131	107.1

2013 онд 18131 толгой хээлтүүлэгч мал тоологдож 2012 оныхоос 7.1 хувь буюу 1200 толгойгоор нэмэгдэв.

НЭГ ХЭЭЛТҮҮЛЭГЧИД НООГДОХ ХЭЭЛТЭГЧИЙН ТОО

	үржлийн норм	2009	2010	2011	2012	2013	$\frac{2013}{2012}$ %
Ингэ	20-25	15	17	16	12	16	133.3
Гүү	12-15	10	11	10	10	10	100.0
Үнээ	35-45	22	22	18	20	20	100.0
Эм хонь	25-30	39	42	41	43	44	102.3
Эм ямаа	25-30	43	45	40	43	44	102.3

Хээлтэгч, хээлтүүлэгчийн тохироо нь бод малын хувьд үржлийн нормоор, харин бог малыг хувьд алдагдсан хэвээр байна. Үржлийн нормоор бог малын нэг хээлтүүлэгчид 25-30 хээлтэгч ногдох ёстой атал 44 эм хонь, эм ямаа ногдож 46.6 хувиар өндөр үзүүлэлт гарч байна.

СҮРГИЙН БҮТЭЦ

	Мянган толгойгоор			Хувиар			Толгой 2013/2012
	2011	2012	2013	2011	2012	2013	
Бүгд	1302.7	1410.5	1604.1	100.0	100.0	100.0	193.6
Төл өсвөр насны	471.8	500.5	607.3	36.2	35.6	37.9	106.8
Ажлын ба бэлтгэл насны	248.4	266.6	293.3	19.1	18.9	18.3	26.7
Хээлтэгч	566.2	626.5	685.4	43.5	44.3	42.7	58.9
Хээлтүүлэгч	16.3	16.9	18.1	1.3	1.2	1.1	1.2

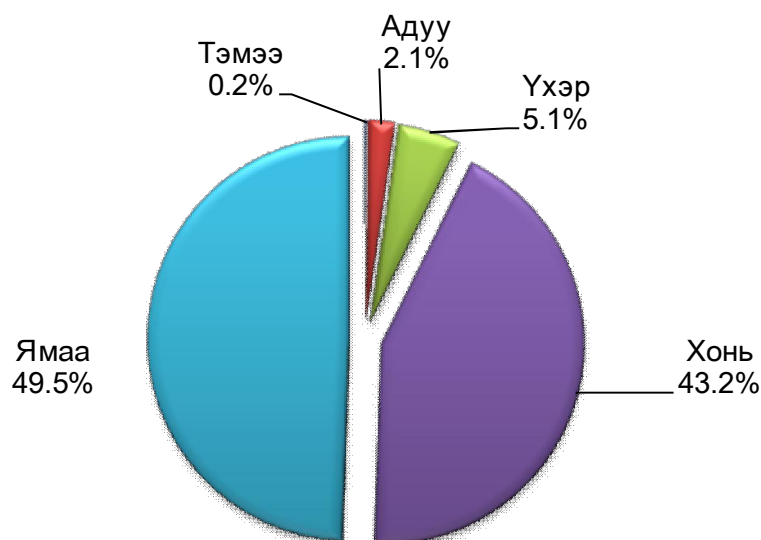
МАЛЫН СҮРГИЙН БҮТЭЦ, 2013 ОН, СУМААР

Сумын нэр	Бүгд хувиар	Өсвөр насны төл	Ажлын ба бэлтгэл насны	Хээлтэгч	хээлтүүлэгч
Алтай	100.0	40.7	14.3	43.7	1.2
Алтанцөгц	100.0	35.4	19.0	44.7	1.0
Баяннуур	100.0	42.8	15.4	40.6	1.2
Бугат	100.0	36.2	19.3	43.5	1.1
Булган	100.0	35.9	19.0	44.1	1.0
Буянт	100.0	36.3	19.1	43.3	1.3
Дэлүүн	100.0	38.6	16.6	43.7	1.1
Ногооннуур	100.0	34.3	23.7	41.0	1.0
Сагсай	100.0	39.7	14.3	44.9	1.0
Толбо	100.0	36.5	22.3	39.8	1.5
Улаанхус	100.0	40.4	14.8	43.7	1.0
Цэнгэл	100.0	36.0	21.5	41.4	1.2
Өлгий	100.0	40.9	10.8	47.9	0.4
Дүн	100.0	37.9	18.3	42.7	1.1

2013 оны байдлаар нийт малын 37.9 хувь буюу 607.3 мянган толгой нь төл, өсвөр насны мал, 18.3 хувь буюу 293.3 мянган толгой нь нас гүйцсэн ажлын ба бэлтгэл насны мал, 42.7 хувь буюу 685.4 мянган толгой нь хээлтэгч мал, 1.1 хувь буюу 18.1 мянган толгой нь хээлтүүлэгч мал байна. 2013 онд нийт малын тоонд төл өсвөр насны малын эзлэх хувийн жин өмнөх оныхоос 3.2 пунктээр, хээлтүүлэгчийн эзлэх хувийн жин 0.6 пунктээр нэмэгдэж, хээлтэгчийн эзлэх хувийн жин 1.7 пунктээр, ажлын ба бэлтгэл насны мал 2 пунктээр тус тус буурсан байна.

Малын хэрэглээний зарлага

МАЛЫН ХЭРЭГЛЭЭНИЙ ЗАРЛАГЫН БҮТЭЦ /хувиар/

2013 онд оны эхний малын 19.3 хувьтай тэнцэх 272915 толгой малыг хэрэглээнд зарцуулсан байна. 2012 оныхоос 44.3 мянган толгой буюу 19.4 хувиар нэмэгдсэн байна. Малтай нэг өрх дундажаар 19 толгой малыг хэрэглээнд зориулан зарцуулсан бол аймгийн хэмжээний нийт өрхөд харьцуулбал нэг өрх дундажаар 13 толгой малыг хэрэглээндээ зарцуулсан байна.

Хэрэглээндээ зарцуулсан нийт малын 0.2 хувийг тэмээ, 2.1 хувийг адуу, 5.1 хувийг, үхэр, 43.2 хувийг хонь, 49.5 хувийг ямаа эзэлнэ.

Хэрэглээнд зарцуулсан малын 92.7 хувийг бог мал, 7.3 хувийг бод мал эзэлнэ.

Сумаар авч үзвэл хэрэглээндээ хамгийн их мал зарцуулсан Өлгий сум 44.4 мян.тол, Цэнгэл 33.8 мян.тол, Ногооннуур 32.5, Сагсай 24.3 мянган толгойг тус тус зарцуулсан байна.

МАЛЫН ХЭРЭГЛЭЭНИЙ ЗАРЛАГА

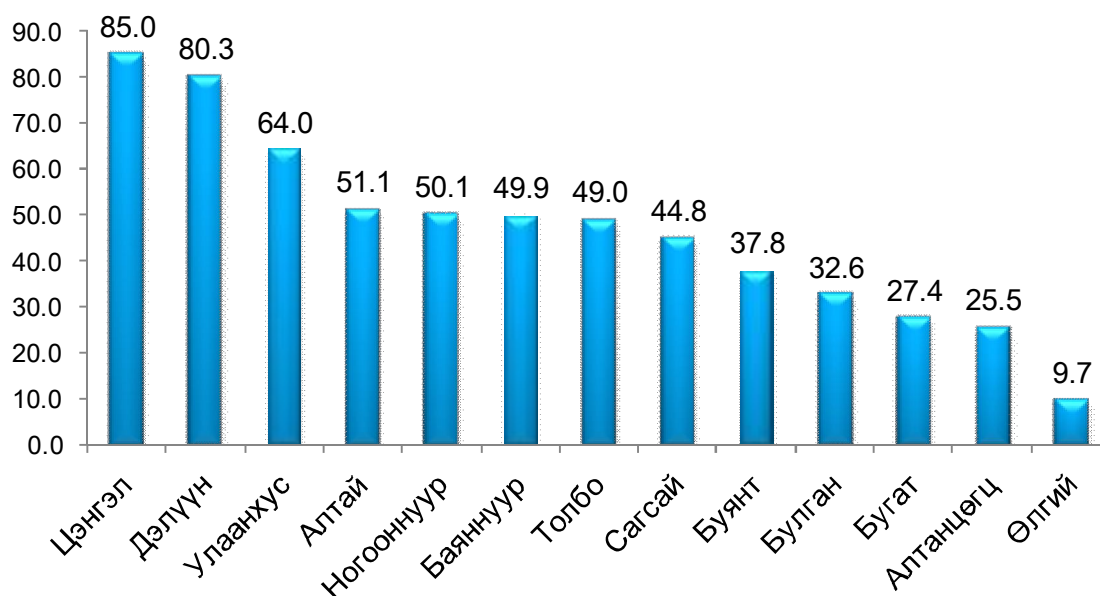
Сумын нэр	2012	2013	Ү ү н э э с				Ямаа
			Тэмээ	Адуу	Үхэр	Хонь	
Алтай	18432	2370	3	45	333	650	1339
Алтанцөгц	10014	23550	41	510	1478	11993	9528
Баяннуур	10374	10033	37	171	354	3529	5942
Бугат	11715	16012	26	372	506	5180	9928
Булган	14883	13258	2	249	528	5537	6942
Буянт	11852	16307	53	346	1173	4814	9921
Дэлүүн	22388	15257	12	241	703	8587	5714
Ногооннуур	25237	32503	28	690	1744	13354	16687
Сагсай	14948	24304	52	572	982	8585	14113
Толбо	18680	17184	16	459	752	8839	7118
Улаанхус	24428	23951	17	440	967	11554	10973
Цэнгэл	43289	33809	73	770	1957	16271	14738
Өлгий	2402	44377	69	881	2347	19053	22027
Дүн	228642	272915	429	5746	13824	117946	134970

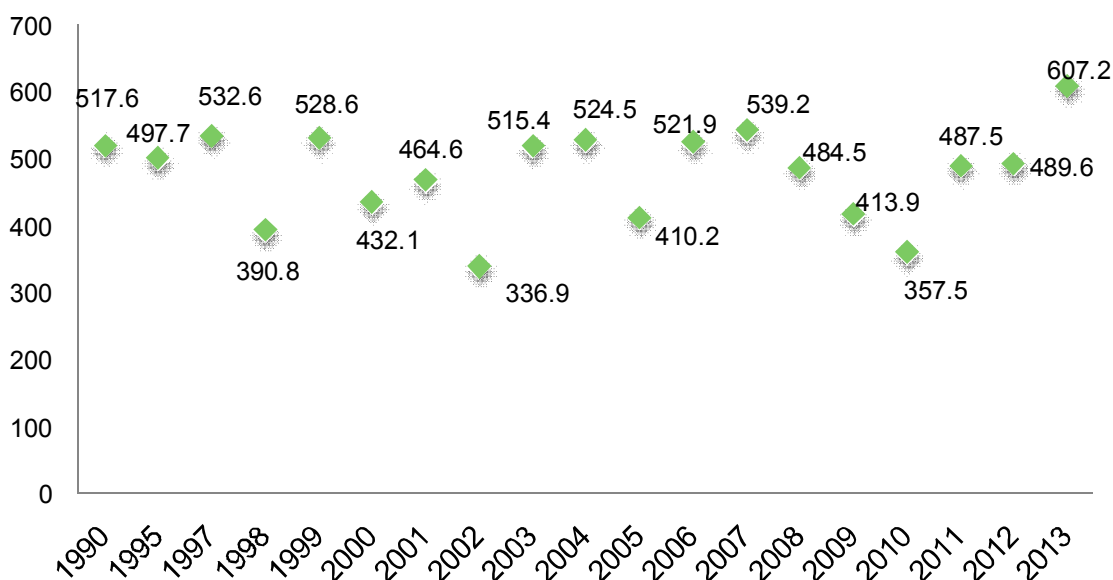
Сумын нэр	Оны эхний малд эзлэх хувь						2013/ 2012
	Бүгд	Тэмээ	Адуу	Үхэр	Хонь	Ямаа	
Алтай	1.9	0.1	1.9	14.1	27.4	56.5	12.9
Алтанцөгц	1.7	0.2	2.2	6.3	50.9	40.5	235.2
Баяннуур	0.7	0.4	1.7	3.5	35.2	59.2	96.7
Бугат	1.1	0.2	2.3	3.2	32.4	62.0	136.7
Булган	0.9	0.0	1.9	4.0	41.8	52.4	89.1
Буянт	1.2	0.3	2.1	7.2	29.5	60.8	137.6
Дэлүүн	1.1	0.1	1.6	4.6	56.3	37.5	68.1
Ногооннуур	2.3	0.1	2.1	5.4	41.1	51.3	128.8
Сагсай	1.7	0.2	2.4	4.0	35.3	58.1	162.6
Толбо	1.2	0.1	2.7	4.4	51.4	41.4	92.0
Улаанхус	1.7	0.1	1.8	4.0	48.2	45.8	98.0
Цэнгэл	2.4	0.2	2.3	5.8	48.1	43.6	78.1
Өлгий	3.1	0.2	2.0	5.3	42.9	49.6	1847.5
Дүн	19.3	0.2	2.1	5.1	43.2	49.5	119.4

Төл бойжилт

2013 оны байдлаар оны эхний төллөх насны хээлтэгчийн 98.4 хувь буюу 616843 толгой эх мал төллөж гарсан төлийн 98.4 хувь буюу 607272 төл бойжуулав. Бойжсон төлийн тоо 2012 оныхоос 117592 толгой буюу 24 хувиар нэмэгдлээ.

БОЙЖУУЛСАН ТӨЛ, СУМААР, 2013 ОН /мян.тол/

БОЙЖУУЛСАН ТӨЛ, ОЛОН ЖИЛЭЭР /мян.тол/**БОЙЖУУЛСАН ТӨЛ, ОЛОН ЖИЛЭЭР**

Он	Бүгд	Ботго	Унага	Тугал	Хурга	Ишиг
1990	517616	1050	12040	33989	350970	119567
1995	497763	771	15210	33553	281715	166514
1997	532687	862	16167	38279	288883	188496
1998	390894	638	9988	29507	217656	133105
1999	528661	818	14510	36919	281421	194993
2000	432093	619	10377	30271	232228	158598
2001	464662	624	12163	28100	238312	185463
2002	336929	567	8420	23093	178912	125937
2003	515438	613	12776	29938	236176	235935
2004	524505	547	11917	29467	232859	249715
2005	410257	473	9664	24541	203799	171780
2006	521900	508	12240	28166	231710	249076
2007	539265	443	12402	28270	240525	257625
2008	484506	424	9729	23705	234999	215649
2009	413901	487	8656	22460	207360	174938
2010	357520	420	6726	19061	181318	149995
2011	487580	615	11036	26655	204194	245080
2012	489680	642	12575	26600	217323	232540
2013	607272	665	13553	34455	255534	303065
%	124.0	103.6	107.8	129.5	117.6	130.3
Зөрүү	117592	23	978	7855	38211	70525

Гарсан ботгоны 92.7 хувь, унаганы 96.5 хувь, тугалын 98 хувь, хурганы 98.9 хувь, ишигний 98.2 хувийг бойжуулсан байна. Бойжуулсан төл өмнөх оныхтой харьцуулахад төлийн бүх төрөл дээр 23-70525 толгой хүртэл нэмэгдэснийг дээрхи хүснэгтээс харж болно.

Бойжуулсан төлийг сумаар авч үзвэл бүх сумуудад өнгөрсөн оныхоос нэмэгдэж ялангуяа хамгийн ихээр Дэлүүн суманд 28295, Толбод 13175, Улаанхусд 12214, Сагсайд 10021, Баяннуурд 9927 толгойгоор өссөн байна.

2010 онд улсын хэмжээнд цаг агаарын байдлаас шалтгаалж өвөлжилтийн байдал хүндэрч үүгээр их хэмжээний мал зудаар хорогдсон билээ. Энэ үед 100 эхээс 41 төл бойжуулж байсан бол 2011 онд үүнээс 2.3 дахин буюу 53 толгой төлөөр нэмэгдэж 100 эхээс 94 толгой төл бойжуулж авч байсан байна. 2012 онд энэ үзүүлэлт 7 төлөөр багасаж 2013 онд эргээд 2 төлөөр нэмэгдэж 100 эхээс 89 толгой төл бойжуулсан. Таван төрлөөр авч үзэхэд 2012 оныхоос ботго 4 төл буюу 7.6 хувь, унага 8 төл буюу 9 хувь, хурга 8 төл буюу 8.7 хувиар буурч, тугал 3 төл буюу 3.6 хувь, ишиг 11 төл буюу 13 хувиар өслөө.

ТӨЛЛӨСӨН ХЭЭЛТЭГЧ, БОЙЖУУЛСАН ТӨЛ

Сумын нэр	ТӨЛЛӨСӨН ХЭЭЛТЭГЧ						ХОРОГДСОН ТӨЛ					
	Бүгд	Ингэ	Гүү	Үнээ	Эм хонь	Эм ямаа	Бүгд	Ботго	Унага	Тугал	Хурга	Ишиг
Алтай	51825	69	1736	4229	25598	20193	719	13	75	109	223	299
Алтанцөгц	26419	121	515	1074	8641	16068	917	1	18	16	314	568
Баяннуур	50478	65	1032	1603	14978	32800	508	6	21	39	164	278
Бугат	27860	5	591	1395	11536	14333	461		6	11	74	370
Булган	34404	68	1054	2885	8581	21816	1820	6	88	116	393	1217
Буянт	38464	29	742	2154	22674	12865	675		41	30	239	365
Дэлүүн	81525	49	1920	4715	31658	43183	1231	5	65	118	399	644
Ногооннуур	50809	49	986	2052	16479	31243	684	1	16	33	194	440
Сагсай	45657	39	1209	2649	22142	19618	888	6	70	88	316	408
Толбо	49394	9	708	2113	25370	21194	442		13	17	218	194
Улаанхус	64651	130	1508	4188	30686	28139	603	5	36	47	195	320
Цэнгэл	85478	74	1795	4316	37590	41703	472	8	40	78	90	256
Өлгий	9879	10	246	1795	2443	5385	151	1		11	23	116
Дүн	616843	717	14042	35168	258376	308540	9571	52	489	713	2842	5475

Сумын нэр	Бүгд	БОЙЖСОН ТӨЛ					Төллөлтийн хувь	Бойжилтын хувь	ӨНГӨРСӨН ОНЫ МӨН ҮЕ			Урьд оноос зөрүү(+,-)
		Ботго	Унага	Тугал	Хурга	Ишиг			Төлийн хорогдол	Урьд онтой харьцуулсан %	Урьд оноос зөрүү(+,-)	
Алтай	51106	56	1661	4120	25375	19894	96.0	98.6	707	101.7	12	
Алтанцөгц	25502	120	497	1058	8327	15500	97.8	96.5	972	94.3	-55	
Баяннуур	49970	59	1011	1564	14814	32522	97.2	99.0	3459	14.7	-2951	
Бугат	27399	5	585	1384	11462	13963	99.8	98.3	260	177.3	201	
Булган	32584	62	966	2769	8188	20599	95.7	94.7	1283	141.9	537	
Буянт	37789	29	701	2124	22435	12500	99.4	98.2	343	196.8	332	
Дэлүүн	80294	44	1855	4597	31259	42539	98.8	98.5	1845	66.7	-614	
Ногооннуур	50125	48	970	2019	16285	30803	106.9	98.7	1257	54.4	-573	
Сагсай	44769	33	1139	2561	21826	19210	97.8	98.1	706	125.8	182	
Толбо	48952	9	695	2096	25152	21000	100.7	99.1	116	381.0	326	
Улаанхус	64048	125	1472	4141	30491	27819	101.3	99.1	666	90.5	-63	
Цэнгэл	85006	66	1755	4238	37500	41447	97.8	99.4	851	55.5	-379	
Өлгий	9728	9	246	1784	2420	5269	99.5	98.5	55	274.5	96	
Дүн	607272	665	13553	34455	255534	303065	98.4	98.4	12520	76.4	-2949	

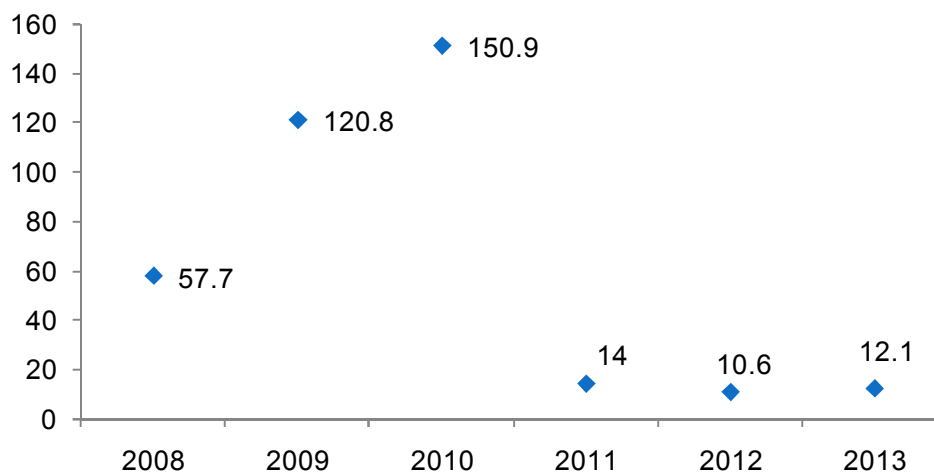
100 ЭХЭЭС БОЙЖУУЛСАН ТӨЛ

	1990	1995	2000	2002	2003	2004	2005	2006
Бүгд	62	95	72	58	89	90	72	89
Ботго	36	74	29	36	40	38	39	47
Унага	51	85	45	42	69	64	53	72
Тугал	62	89	65	62	81	78	67	82
Хурга	63	96	80	66	91	92	84	92
Ишиг	60	95	68	50	90	91	64	88

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2012 %
Бүгд	84	71	62	41	94	87	89	102.3
Ботго	41	39	23	42	57	54	50	92.4
Унага	67	51	50	61	80	86	78	91.0
Тугал	76	61	65	75	87	76	79	103.6
Хурга	88	83	77	48	96	96	88	91.3
Ишиг	83	64	51	60	94	81	92	113.0

Том малын зүй бүс хорогдол

ТОМ МАЛЫН ЗҮЙ БҮС ХОРОГДОЛ /мян.тол/

2013 онд оны эхний нийт малын 0.9 хувьтай тэнцэх 12107 толгой мал хорогдсон нь 2012 оныхоос 1501 толгойгоор буюу 14.1 хувиар нэмэгдсэн байна. Нийт хорогдсон малын 41 хувийг ямаа, 30.5 хувийг хонь, 16 хувийг үхэр, 12.2 хувийг адуу, 0.3 хувийг тэмээ эзэлж байна. Өвчнөөр 3148 толгой мал хорогдсон нь нийт хорогдлын 26 хувийг, 2925 толгой хээлтэгч мал хорогдсон нь нийт хорогдлын 24.2 хувийг эзэлнэ.

ТОМ МАЛЫН ЗҮЙ БУС ХОРОГДОЛ

Сумын нэр	Хорогдол Бүгд	Ү ү н э э с					2012 оны хорогдол	Оны эхний малд эзлэх хувь
		Тэмээ	Адуу	Үхэр	Хонь	Ямаа		
Алтай	2045	1	664	274	632	474	507	1.7
Алтанцөгц	418	6	10	32	157	213	854	0.7
Баяннуур	1217	13	39	65	418	682	3600	1.1
Бугат	889		133	171	357	228	186	1.4
Булган	3022	9	287	355	630	1741	1587	3.7
Буянт	363		23	23	157	160	301	0.4
Дэлүүн	666		50	82	219	315	1285	0.4
Ногооннуур	246	0	17	34	84	111	479	0.2
Сагсай	1915	1	153	773	581	407	543	1.9
Толбо	122		5	14	41	62	49	0.1
Улаанхус	247	3	11	33	85	115	374	0.2
Цэнгэл	856	5	78	78	295	400	776	0.4
Өлгий	101		4	9	32	56	65	0.5
Дүн	12107	38	1474	1943	3688	4964	10606	0.9

ӨВЧНӨӨР ХОРОГДСОН МАЛ

	Өвчнөөр хорогдсон, бүгд				Зүй бус хорогдолд эзлэх хувь			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
Тэмээ	32	25	12	8	17.5	23.8	23.1	21.1
Адуу	511	210	119	117	7.6	20.6	16.1	7.9
Үхэр	934	316	183	1009	7.9	23.0	21.5	51.9
Хонь	2127	848	483	975	4.3	16.4	13.2	26.4
Ямаа	4034	943	798	1039	4.8	14.8	15.0	20.9
Бүгд	7638	2342	1595	3148	5.1	16.7	16.7	26.0

Сумаар авч үзвэл Алтай суманд хорогдсон малын тоо өмнөх оныхоос 1538 толгойгоор, Булганд 1435, Сагсайд 1372 толгойгоор хамгийн ихээр нэмэгдэж, Баяннуур суманд 2383, Дэлүүнд 619, Алтанцөгцөд 436, Ногооннуурд 233, Улаанхус суманд 127 толгойгоор буурсан байна. Нийт хорогдлын 25 хувийг мал нь хамгийн ихээр хорогдсон Булган сум, 17 хувийг Алтай, 15.8 хувийг Сагсай, 10 хувийг Баяннуур сумууд тус тус эзэлнэ.

Том малын зүй бус хорогдолд өвчнөөр хорогдсон малын эзлэх хувийн жин 9.3 пунктээр нэмэгдлээ..

ТОМ МАЛЫН ЗҮЙ БУС ХОРОГДОЛ /олон жилээр/

	1990	1995	2000	2002	2003	2004	2005	2006
Бүгд	33345	5366	88504	169952	30812	20830	91240	15038
Тэмээ	253	38	249	285	144	109	244	100
Адуу	2496	479	7013	9147	2437	1470	4593	1382
Үхэр	4454	718	22644	22259	4314	2677	11121	1843
Хонь	18843	2542	31114	68612	12431	7705	31875	5232
Ямаа	7299	1589	27484	69649	11486	8869	43407	6481

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2012 %
Бүгд	22880	57684	120809	150897	14043	10606	12107	114.2
Тэмээ	94	81	131	183	105	52	38	73.1
Адуу	1864	4416	5727	6758	1017	738	1474	199.7
Үхэр	2389	10541	11249	11754	1371	851	1943	228.3
Хонь	7892	17992	41018	48901	5182	3647	3688	101.1
Ямаа	10641	24654	62684	83301	6368	5318	4964	93.3

ОНЫ ЭХНИЙ МАЛД ЗҮЙ БУСААР ХОРОГДСОН МАЛЫН ЭЗЛЭХ ХУВЬ

	1990	1995	2000	2002	2003	2004	2005	2006
Бүгд	2.7	0.5	6.5	13.1	2.5	1.6	6.8	1.1
Тэмээ	2.4	0.5	3.1	4.5	2.5	2.0	5.1	2.3
Адуу	11.6	0.7	8.8	13.7	4.0	2.4	7.6	2.4
Үхэр	4.0	0.7	19.9	26	5.1	3.1	12.9	2.3
Хонь	2.4	0.4	4.8	11.6	2.3	1.4	5.8	0.9
Ямаа	2.4	0.4	5.3	12.7	2.1	1.4	6.8	1.0

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2012 %
Бүгд	1.6	3.6	7.9	11.6	1.2	0.8	0.9	107.3
Тэмээ	2.2	1.9	3.3	4.7	2.8	1.3	0.9	69.7
Адуу	3.0	6.7	9.6	13.2	2.3	1.5	2.9	190.1
Үхэр	2.7	11.1	13.7	16.6	2.1	1.1	2.2	202.6
Хонь	1.3	2.8	6.8	9.3	1.1	0.7	0.6	91.7
Ямаа	1.5	3.1	8.0	12.8	1.1	0.8	0.7	89.5

Дээрхи олон жилийн динамик үзүүлэлтээс харахад зүй бус хорогдолын оны эхний малд эзлэх хувийн жин 1990 – 2005 оны хооронд ерөнхийдөө өсөж, буурсан хэлбэлзэлтэй байгаа нь харагдана. 2006-2010 онд уг үзүүлэлт өссөөр ирж 2010-2011 онд 10.4 пунктээр, 2011-2012 онд 0.4 пунктээр, малын таван төрөл дээр 0.3 – 1.5 пунктээр буурсан байна. Харин 2013 онд дүнгээрээ 0.1 пунктээр, адуу 1.4, үхэр 1.1 пунктээр нэмэгдэж, тэмээ 0.4 пункт, хонь, ямаа тус тус 0.1 пунктээр буурсан байна.

Иргэдийн хувийн малын бүлэглэлт

ИРГЭДИЙН ХУВИЙН МАЛЫН БҮЛЭГЛЭЛТ

	Малтай өрхийн тоо			Дүнд эзлэх хувь			Малын тоо		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013	2011	2012	2013
10 хүртэлх малтай	1360	1712	2037	9.8	12.7	14.4	7423	8109	9379
11-30 малтай	2640	2056	2156	19.1	15.2	15.3	47778	41521	43497
31-50 малтай	1918	1585	1487	13.8	11.7	10.5	73185	63347	59714
51-100 малтай	3083	2805	2494	22.2	20.7	17.7	236746	207385	183341
101-200 малтай	3454	3640	3681	24.9	26.9	26.1	482673	511811	523636
201-500 малтай	1294	1554	1993	9.3	11.5	14.1	345370	426328	562547
501-999 малтай	74	131	198	0.5	1.0	1.4	48724	86359	126747
1000-1499 малтай	22	20	37	0.2	0.1	0.3	28755	24870	45077
1500-2000 малтай	5	8	12	0.0	0.1	0.1	8018	14390	21594
2000 дээш малтай	8	9	9	0.1	0.1	0.1	20179	22871	24535
Дүн	13858	13520	14104	100	100	100	1298851	1406991	1600067

Мал бүхий 14104 өрхийг малын тоогоор нь бүлэглэн авч үзвэл, 14.4 хувь буюу 2037 өрх нь 10 хүртэлх малтай; 15.3 хувь нь буюу 2156 өрх нь 11-30 малтай; 10.5 хувь буюу 1487 нь 31-50 малтай; 17.7 хувь буюу 2494 нь 51-100 малтай; 26.1 хувь буюу 3681 нь 101-200 малтай; 14.1 хувь буюу 1993 нь 201-500 малтай; 1.4 хувь буюу 198 нь 501-999 малтай; 0.3 хувь буюу 37 нь 1000-1499; 0.1 хувь буюу 12 нь 1500-2000 малтай; 0.1 хувь буюу 9 өрх 2000 аас дээш малтай өрх байна.

Мөн 2013 онд нийт малтай өрхөд 1-30 хүртэлх толгой малтай өрхийн

эзлэх хувийн жин өмнөх оныхоос 0.1-1.7 пунктээр нэмэгдэж, 31-200 хүртэл малтай өрхийн эзлэх хувийн жин 0.8-3 пунктээр буурч, 201-1499 малтай өрхийн эзлэх хувийн жин 0.2-2.6 пунктээр нэмэгдсэн байна.

НЭГ ӨРХӨД НОГДОХ ХУВИЙН МАЛЫН БҮЛЭГЛЭЛТ

	Бүгд	Ү ү н э э с					2012 он бүгд	2013/ 2012
		тэмээ	адуу	үхэр	хонь	ямаа		
10 хүртэлх малтай	5	0	0	3	0	2	5	97.2
11-30 малтай	20	0	1	3	5	12	20	99.9
31-50 малтай	40	0	2	4	12	22	40	100.5
51-100 малтай	74	0	3	6	25	40	74	99.4
101-200 малтай	142	0	5	9	55	73	141	101.2
201-500 малтай	282	1	10	15	125	131	274	102.9
501-999 малтай	640	2	22	34	320	261	659	97.1
1000-1499 малтай	1218	7	47	74	660	430	1244	98.0
1500-2000 малтай	1800	18	80	96	966	639	1799	100.0
2000 дээш малтай	2726	11	83	120	1696	817	2541	107.3
Нэг өрхөд ногдох мал бүгд	113	0	4	7	47	55	104	109.1

МАЛТАЙ НЭГ ӨРХӨД НОГДОХ ХУВИЙН МАЛЫН ТОО

	Бодод шилжүүлснээр				Толгойн тоогоор			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
Алтай	28	29	31	35	102	107	124	125
Алтанцөгц	14	18	19	26	64	82	95	113
Баяннуур	17	20	20	28	81	99	116	127
Бугат	15	18	21	23	69	82	89	100
Булган	14	18	19	23	54	69	77	83
Буянт	27	31	34	42	121	131	159	174
Дэлүүн	24	29	33	39	104	125	141	159
Ногооннуур	18	18	21	23	82	85	94	103
Сагсай	19	21	23	27	79	86	102	108
Толбо	22	28	24	37	105	131	149	163
Улаанхус	19	21	23	26	82	87	93	103
Цэнгэл	21	27	34	34	95	119	125	145
Өлгий	5	5	6	6	16	17	18	17
Дүн	19	22	24	28	81	94	104	113

Аймгийн дунджаар мал бүхий нэг өрхөд 113 толгой мал ногдож байгаа нь өмнөх оныхоос 9 толгой малаар нэмэгдэв. Малтай нэг өрхөд тэмээ 0, адуу 4, үхэр 7, хонь 47, ямаа 55 ногдож байна.

Нэг өрхөд ногдох малын бүтцийг авч үзэхэд 90.3 хувь нь бог мал, 9.7 хувь нь бод мал байна.

Мал бүхий өрхийн дунд дийлэнх хувийг эзэлж байгаа 101-200 хүртэл толгой малтай нэг өрхөд дунджаар 141 толгой, 201-999 малтай нэг өрхөд 466 толгой, 1000 ба түүнээс дээш малтай өрхөд 1861 толгой мал тус тус ногдож байна.

Малтай нэг өрхөд ногдох малын тоо бүх сумуудад 1-28 толгойгоор нэмэгдэв.

Шинээр гаргасан, засварласан худаг.

Монгол Улсын Засгийн газраас усны нөөцийн эх үүсвэрийг зохистой ашиглах замаар хүн ам, малын усны хангамжийг нэмэгдүүлэх, бэлчээрийн ашиглалтыг сайжруулахад анхаарал хандуулж, худаг, уст цэгийг шинээр гаргах, сэргээн засварлахад зориулан тодорхой хэмжээний хөрөнгө зарцуулж байна.

2005 оноос эхлэн мал тооллоготой хамтруулан шинээр гаргасан, засварласан худгийн талаархи мэдээллийг цуглуулан авч нэгтгэн гаргадаг болсон.

2013 онд нийт 28 худаг шинээр ашиглалтанд орсноос 28.6 хувь буюу 8 нь энгийн уурхайн, 71.4 хувь буюу 20 нь инженерийн хийцтэй худаг байна.

2013 онд Алтай суманд 9 худаг, Булган, Дэлүүн сумуудад тус бүр 5 худаг. Толбод 4, Бугатад 3, Алтанцөгцөд 2 худгийг шинээр ашиглалтанд оруулсан байна. Шинээр худаг гаргахад нийт 316883.4 мянган төгрөг зарцуулсны 90.8 хувь нь улсын төсвийн хөрөнгөөр, 1.6 хувь нь малчид, иргэдийн өөрийн хөрөнгөөр, 7.6 хувь нь гадаад орон, олон улсын байгууллагын төсөл хөтөлбөрийн хөрөнгөөр санхүүжигдсэн байна.

2013 ОНД ШИНЭЭР ГАРГАСАН ХУДГИЙН ТАЙЛАН

Сумын нэр	Шинээр гаргасан худгийн тоо, бүгд (2+6)	Үүнээс			Шинээр худаг гаргахад зарцуулсан хөрөнгийн хэмжээ /мян.төг/	Улсын төсвийн хөрөнгөөр /мян.төг/	Үүнээс		Худаг шинээр гаргахад түр ажилласан орон нутгийн иргэдийн тоо
		Инженерийн хийцтэй (3+4+5)	Үүнээс	Энгийн уурхайн			Гадаад орон, олон улсын байгууллагын төсөл хөтөлбөрийн хөрөнгөөр /мян.төг/	Малчид иргэдийн өөрийн хөрөнгөөр /мян.төг/	
Алтай	9	3	3	6	48083.4	44583.4		3500.0	25
Алтанцөгц	2	2	2		43000.0	43000.0			5
Баяннуур									
Бугат	3	3	3		60000.0	60000.0			9
Булган	5	5	5		85500.0	60000.0	24000.0	1500.0	5
Буянт									
Дэлүүн	5	3	3	2	33300.0	33300.0			10
Ногооннуур									
Сагсай									
Толбо	4	4	4		47000.0	47000.0			6
Улаанхус									
Цэнгэл									
Дүн	28	20	20	8	316883.4	287883.4	24000.0	5000.0	60

Монгол Улсын Засгийн газрын ядуурлыг бууруулах үндэсний хөтөлбөрийн хүрээнд малгүй болон мал цөөнтэй иргэдийг малжуулах арга хэмжээ авч, нилээдгүй хөрөнгө, мөнгийг зарцуулж байна. Малжуулах арга хэмжээ нь орон нутаг, гадаад улс орон, олон улсын байгууллага, төрийн бус

байгууллага зэрэг олон төрлийн байгууллагын санхүүжилтээр хийгдэж байна.

2013 оны байдлаар аймгийн хэмжээнд 33 өрх малжуулах арга хэмжээнд хамрагдсан бөгөөд нэг өрх дундажаар 5 ам бүлтэй байна.

Малжуулах арга хэмжээнд хамрагдсан өрхийн 45.5 хувийг Сагсай, 30.3 хувийг Толбо, 15.1 хувийг Бугат, 9.1 хувийг Дэлүүн эзэлнэ.

Малжуулах арга хэмжээгээр 33 өрхөд нийт 1357 толгой мал олгогдсон бөгөөд олгосон малын 99.3 хувь нь бог мал, 0.7 хувь нь бод мал байна. Нэг өрхөд дундажаар 41 толгой мал ногдож байна.

2013 онд малжуулах арга хэмжээнд нийт 140000 мян.төгрөг зарцуулсан бөгөөд үүний 95.7 хувийг орон нутгийн хөрөнгөөр, 4.3 хувийг бусад хэлбэрээр санхүүжүүлсэн байна. 2013 онд аймгийн хэмжээнд 9 худаг засварлагдсаны 1 нь Алтанцөгц, 6 нь Бугат суманд, 2 нь Дэлүүн суманд засварлагдсан байна. Худаг засварлахад улсын төсвийн хөрөнгөөс 24500.0 мянган төгрөг зарцуулж, орон нутгийн иргэдээс 10 хүнийг түр хугацаагаар авч ажиллуулсан байна.

2013 ОНД ЗАСВАРЛАСАН ХУДГИЙН ТАЙЛАН

Сум	Засварласан худгийн тоо, бүгд	Үүнээс: инженерийн хийцтэй	Үүнээс: өрөмдмөл	Энгийн уурхайн худаг	Худаг засварлахад зарцуулсан хөрөнгийн хэмжээ /мян.төг	Үүнээс: Улсын төсвийн хөрөнгөөр /мян.төг/	Түр ажилласан орон нутгийн иргэдийн тоо**
Алтанцөгц	1	1	1	0	6000.0	6000.0	0
Бугат	6	0	0	6	18000.0	18000.0	8
Дэлүүн	2	2	2	0	500.0	500.0	2
Нийт	9	3	3	6	24500.0	24500.0	10

2013 ОНД МАЛЖУУЛАЛТААР АВСАН АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ ТАЙЛАН

Сумын нэр	Нийт зарцуулсан хөрөнгийн хэмжээ, бүгд /мян.төг/	Үүнээс		Малжуулалтаар авсан малын тоо	Малжуулалтанд хамрагдсан			
		Орон нутгийн хөрөнгөөр /мян.төг/	Бусад /мян.төг/		Бодын тоо	Богийн тоо	Өрхийн тоо	Ам бүлийн тоо
Алтай	0.0			0				
Алтанцөгц	0.0			0				
Баяннуур	0.0			0				
Бугат	25000.0	25000.0		103	5	98	5	24
Булган	0.0			0				
Буянт	0.0			0				
Дэлүүн	12000.0	12000.0		171		171	3	17
Ногооннуур	0.0			0				
Сагсай	75000.0	75000.0		690		690	15	80
Толбо	28000.0	22000.0	6000.0	393	4	389	10	51
Улаанхус	0.0			0				
Цэнгэл	0.0			0				
Дүн	140000.0	134000.0	6000.0	1357	9	1348	33	172

МАЛЫН БЭЛЧЭЭР, ТЭЖЭЭЛИЙН ХҮРЭЛЦЭЭ, ХАНГАМЖ

Бэлчээрийн хүрэлцээ. 2013 онд 100 га хадлан, бэлчээрийн талбайд хонин толгойд шилжүүлснээр 69 толгой мал ногдож байгаа нь өнгөрсөн оноос 9 толгойгоор нэмэгдсэн байна. Доорх хүснэгтээс харахад 100 га хадлан, бэлчээрийн талбайд ногдох малын тоо жилээс хилд нэмэгдэж байгаа нь малын бэлчээрийн даац нэмэгдэж байгааг харж болно.

БЭЛЧЭЭРИЙН ХҮРЭЛЦЭЭ ХАНГАМЖ

	2010	2011	2012	2013	Зөрүү
Хадлан бэлчээрийн талбай /мян.га/	3495.7	3495.7	3495.7	3495.7	
100 га хадлан, бэлчээрийн талбайд ногдох хонин толгойд шилжүүлсэн малын тоо	48	56	60	69	9

Малын тэжээлийн үйлдвэрлэлт, хангамж

2013 онд аймгийн хэмжээгээр 66286 тонн тэжээл үйлдвэрлэсэн нь өмнөх оныхоос 4.8 хувь буюу 3027 тонноор нэмэгдлээ.

БЭЛТГЭСЭН ӨВС, ТЭЖЭЭЛ

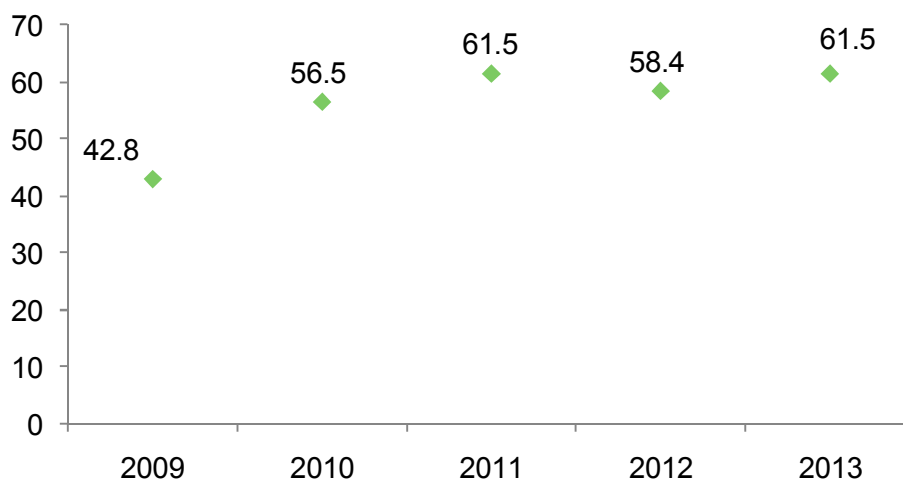
	/тн/					
	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2012
Бүгд	42857.6	61199.1	66304	63259	66286	104.8
Байгалийн хадлан	42839	56493	61474	58394	61502	105.3
Таримал тэжээл	18.6	4706.1	4830.0	4865.0	4784.1	98.3

БЭЛТГЭСЭН ХАДЛАН

	/тн/					
	2009	2010	2011	2012	2013	2013/ 2012
Алтай	4650	6574	7320	7620	6875	90.2
Алтанцөгц	2510	3350	3280	3150	3300	104.8
Баяннуур	5300	6480	5100	6350	6400	100.8
Бугат	1500	2500	2690	2300	2500	108.7
Булган	2412	3401	3051	2500	3059.5	122.4
Буянт	1845	2066	2100	2100	2250	107.1
Дэлүүн	2576	2842	2845	2709	2817	104.0
Ногооннуур	7050	10500	11980	7850	11250	143.3
Сагсай	3150	4150	5693	5725	5700	99.6
Толбо	2590	2910	3760	2910	2850	97.9
Улаанхус	2875	4120	4735.1	4420	3000	67.9
Цэнгэл	5381	6100	7320	8910	10900	122.3
Өлгий	1000	1500	1600	1850	600	32.4
Дүн	42839	56493	61474	58394	61502	108.8

Бэлтгэсэн тэжээлийг нэр төрлөөр өмнөх оныхтой харьцуулан авч үзвэл бэлтгэсэн байгалийн хадлан 5.3 хувиар буюу 3108 тонноор нэмэгдсэн бол, таримал тэжээл өмнөх жилийнхээс 1.7 хувь буюу 80.9 тонноор буурчээ. Дээрхи хүснэгтээс харахад хадлан бэлтгэлийн хэмжээ Алтай, Сагсай, Толбо, Улаанхус, Өлгий сумдад 0.4-67.6 хувиар буурч, бусад сумдад 0.4-43.3 хүртэлх хувиар нэмэгдсэн байна.

БЭЛТГЭСЭН ХАДЛАН /мян.тн/

Тэжээвэр амьтад

2013 оны эцэст аймгийн хэмжээнд нийт 439 шувуу тоологдож үүнээс 423 тахиа, 9 туулай тоологдсон байна. Нийт шувууны 95.9 хувь нь аймгийн төв буюу Өлгий сумаас, үлдсэн 4.1 хувь нь Алтай, Сагсай сумдаас тоологдсон байна.

2013 ОНД ТООЛОГДСОН ТЭЖЭЭВЭР АМЬТДЫН ТОО, СУМААР

	Шувуу	Үүнээс: тахиа	Туулай
Өлгий	421	421	9
Алтай	2	2	
Сагсай	16		
Нийт	439	423	9

ЦЭВЭР ҮҮЛДРИЙН БОЛОН ЭРЛИЙЗ МАЛЫН ТОО, 2013 ОН

Малын төрөл	Бүгд	Хээлтэгч	Хээлтүүлэгч	Бусад
Алтай сум				
Цэвэр үүлдрийн хонь-Керей	13648	6388	395	6865
Цэвэр үүлдрийн хонь-Тал нутгийн цагаан	6	6	0	0
Цэвэр үүлдрийн ямаа-Дөрвөлжингийн	7	6	1	0
Цэвэр үүлдрийн ямаа-Уулын бор	7667	3522	250	3895
Эрлийз хонь-Керей Монголын эрлийз	1745	1056	36	653
Эрлийз ямаа-Уулын бор Монголын эрлийз	1792	1063	46	683
Цэвэр үүлдрийн адуу-Монгол	455	190	11	254
Булган сум				
Цэвэр үүлдрийн адуу-Монгол	52	24	0	28
Цэвэр үүлдрийн үхэр-Сарлаг	485	187	8	290
Цэвэр үүлдрийн хонь-Керей	3097	1303	58	1736
Цэвэр үүлдрийн ямаа-Уулын бор	596	235	5	356
Эрлийз ямаа-Уулын бор Монголын эрлийз	7007	2939	78	3990
Дэлүүн сум				
Цэвэр үүлдрийн хонь-Керей	47647	21712	625	25310
Цэвэр үүлдрийн ямаа-Уулын бор	5062	1946	66	3050
Эрлийз ямаа-Уулын бор Монголын эрлийз	541	241	6	294
Цэвэр үүлдрийн хонь-Тал нутгийн цагаан	51	25	1	25
Цэвэр үүлдрийн хонь-Сүмбэр	10	5	0	5
Эрлийз хонь-Керей Монголын эрлийз	120	61	13	46
Цэвэр үүлдрийн адуу-Монгол	30	16	0	14
Ногооннуур сум				
Цэвэр үүлдрийн үхэр-Алатау	2	0	2	0
Цэвэр үүлдрийн үхэр-Казакын цагаан толгой	1	0	1	0
Сагсай сум				
Цэвэр үүлдрийн хонь-Керей	385	182	6	197
Цэвэр үүлдрийн адуу-Монгол	1200	540	198	462
Толбо сум				
Цэвэр үүлдрийн адуу-Монгол	368	141	17	210
Цэвэр үүлдрийн тэмээ-Монгол	11	2	1	8
Цэвэр үүлдрийн үхэр-Казакын цагаан толгой	91	29	2	60
Цэвэр үүлдрийн үхэр-Монгол	15	5	0	10
Цэвэр үүлдрийн үхэр-Сарлаг	5475	2134	175	3166
Цэвэр үүлдрийн үхэр-Алатау	20	7	4	9
Цэвэр үүлдрийн хонь-Керей	51266	22410	1028	27828
Цэвэр үүлдрийн ямаа-Өлгийн улаан	592	223	6	363
Цэвэр үүлдрийн ямаа-Уулын бор	19943	8516	440	10987
Эрлийз хонь-Керей Монголын эрлийз	3342	1185	34	2123
Эрлийз ямаа-Уулын бор Монголын эрлийз	18319	7970	465	9884
Цэнгэл сум				
Цэвэр үүлдрийн хонь-Керей	1610	1400	31	179
Цэвэр үүлдрийн ямаа-Уулын бор	389	267	12	110
Цэвэр үүлдрийн үхэр-Сарлаг	161	78	10	73
Эрлийз ямаа-Уулын бор Монголын эрлийз	797	795	2	0

Хөдөө аж ахуйн салбарын ажиллах хүч

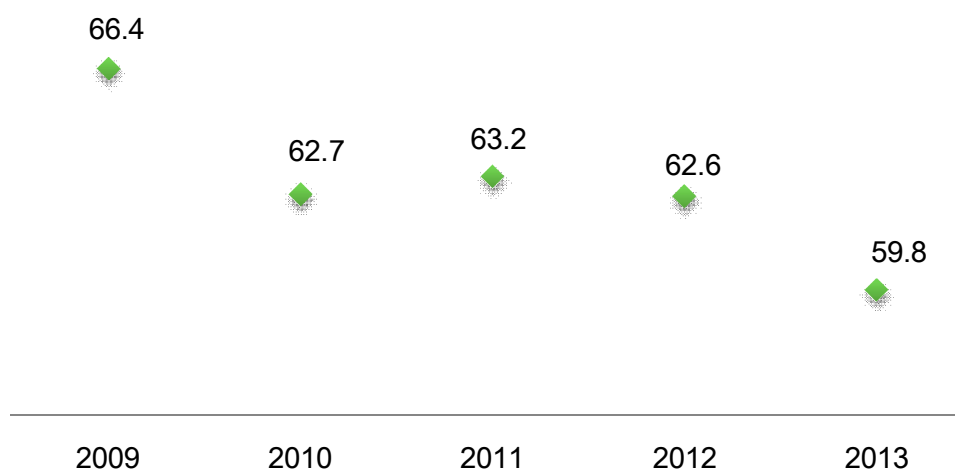
ХАА-н салбард ажиллагсадын тоо аймгийн нийт ажиллагсадын тоонд эзлэх хувийн жин жилээс жилд буурч 2013 онд 59.8 хувь болж 2012 оныхоос 2.8 пунктээр буурлаа. 2013 онд аймгийн хэмжээн дэх нийт ажиллагсадын тоо

1.1 хувиар нэмэгдэж харин хөдөө аж ахуйн салбард ажиллагсадын тоо 3.3 хувь буюу 614 хүнээр буурсан байна.

ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН САЛБАРД АЖИЛЛАГСАДЫН ТОО

Салбар	2009	2010	2011	2012	2013	2013/ 2012%
ХАА, ан агнуур, ойн аж ахуй	21363	18428	18895	18480	17866	96.7
Аймгийн нийт дүн	32161	29328	29877	29526	29855	101.1
ХАА-н салбарын эзлэх хувь	66.4	62.8	63.2	62.6	59.8	95.6

ХАА-Н САЛБАРД АЖИЛЛАГСАД /мян.хүн/

ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ЗАРИМ БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ДУНДАЖ ҮНЭ, ХАНШ

		/төгрөгөөр/				
	х.н	2010	2011	2012	2013	2013/2012
Ямааны ноолуур	кг	47000	52000	43500	58800	135.2
Адууны шир	ш	18000	25000	33000	33700	102.1
Үхрийн шир	ш	11000	15000	26600	28000	105.3
Хонины арьс	ш	8000	9500	8400	8100	96.4
Ямааны арьс	ш	17000	17000	18000	21400	118.9

ГАЗАР ТАРИАЛАН

Тариалсан талбай

Баян-Өлгий аймагт 1989 онд 5.3 мянган га талбайд тариалан эрхэлж байсан бол 2013 онд 1.2 мянган га талбай болж буурсан байна. Нийт талбайн 30.6 хувь буюу 384 га талбайд төмс, 11.4 хувь буюу 142.8 га талбайд хүнсний ногоо, 54.4 хувь буюу 683.3 га талбайд тэжээлийн ургамал, 3.6 хувь буюу 45 га талбайд үр тариа тариалжээ. Энэ нь өнгөрсөн оныхоос төмс 9 га-гаар,

хүнсний ногоо 1.5 га-гаар, тэжээлийн ургамал 11.3га-гаар, үр тариа 7 га-гаар илүү байна.

ТАРИАЛСАН ТАЛБАЙ /га/

	1989	1990	2000	2010	2011	2012	2013
Нийт тариалсан талбай	5322.1	5184.0	1131.7	1134.2	1201.3	1226.3	1255.1
Үр тариа	917.0	734.0	23.8	18.8	47.8	38.0	45.0
Үүнээс: Төмс	307.6	330.5	213.8	359.7	351.2	375.0	384.0
Хүнсний ногоо	123.0	79.5	72.1	126.3	133.1	141.3	142.8
Тэжээлийн ургамал	3974.5	4040.0	822.0	629.4	669.2	672.0	683.3

Хураасан ургац

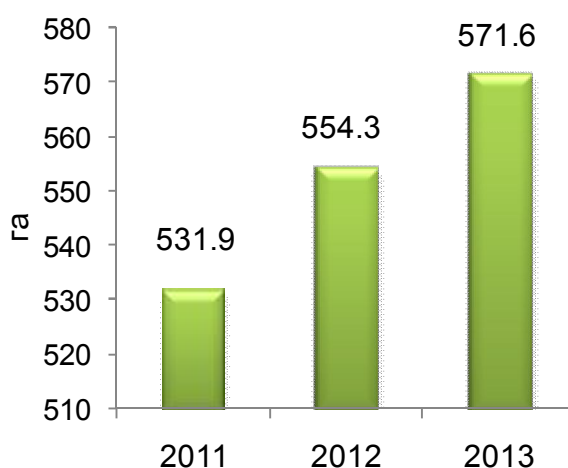
Баян-Өлгий аймаг 1989 онд 9.9 мян.т тэжээлийн ургамал, 4.9 мян.т төмс, 1.9 мян.т хүнсний ногоо, 840 тонн үр тариа хурааж байсан 2013 онд 2.6 мян.т төмс, 1.2 мян.т хүнсний ногоо, 4.8 мян.т тэжээлийн ургамал, 127 т үр тариа хураан авчээ.

2013 онд хураасан ургац 2012 оныхоос үр тариа 39 тонн буюу 44.3 хувиар нэмэгдэж, төмс 1544.5 тн буюу 37.1 хувиар, хүнсний ногоо 458.2 тн буюу 27.1 хувиар, тэжээлийн ургамал 80.9 тн буюу 1.7 хувиар буурлаа.

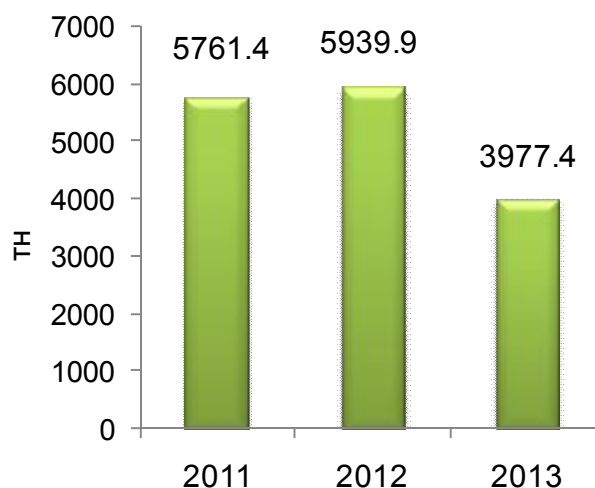
ХУРААСАН УРГАЦ /тн/

	1989	1990	2000	2010	2011	2012	2013
Үр тариа	840	538.8	13.2	43.7	121.4	88	127
Төмс	4937.2	4972.7	1901.8	3992.9	4050	4161.7	2617.2
Хүнсний ногоо	1943	747.5	452.1	1611.8	1590	1691	1232.8
Тэжээлийн ургамал	9909.2	8238	1765.1	4824.1	4830	4865	4784.1

Тариалсан талбай

Хураасан ургац

ХУРААСАН УРГАЦ, сумаар, төрлөөр, 2013 он

Сумын нэр	Үр тариа		Төмс		Хүнсний ногоо	
	хураасан талбай	авсан ургац	хураасан талбай	авсан ургац	хураасан талбай	авсан ургац
Алтай			3.5	28	1.4	9
Алтанцөгц	2	4	65	673.0	33.5	395.5
Баяннуур	6.0	36.0	42.0	756.0	31.6	474.0
Бугат			12.0	13.0	1.4	5.0
Булган	8.0	16.0	49.0	241.0	10.0	30.0
Буянт			1.6	5.1	0.6	1.8
Дэлүүн			1.9	1.2	0.6	0.8
Ногооннуур	5.0	35.0	25.0	202.5	4.0	32.5
Сагсай			20.0	340.0	2.0	38.0
Толбо	10.0	16.0	2.7	6.5	1.5	2.3
Улаанхус			13.9	88.9	6	28.8
Цэнгэл	10.0	20.0	12.5	54.0	5	24.0
Өлгий			32.8	208.0	27.1	191.5
Дүн	41.0	127.0	281.9	2617.2	124.7	1233.2

Хураасан ургацыг сумаар авч үзвэл Баяннуур суманд 6 га-гаас 36 тн үр тариа, 42 га-гаас 756 тн төмс, 31.6 га-гаас 474 тн хүнсний ногоо хураан авсан нь нийт хураасан үр тарианы 28.3 хувь, төмсний 28.9 хувь, хүнсний ногооны 38.4 хувийг эзэлнэ. Ногооннуур сумын хураасан үр тариа нийт үр тарианы 27.6 хувийг эзэлнэ. Үүний дараа Алтанцөгцөд 65 га-гаас 673 тн төмс, 33.5 га-гаас 395.5 тн хүнсний ногоо авсан нь нийт төмсний 25.7 хувийг, хүнсний ногооны 32.1 хувийг тус тус эзэлнэ. Үлдсэн хувийг бусад сумууд эзлэх байна.

Монгол Улсад 2013 онд хурааж авсан хүнсний ногооны 1.2 хувь, төмсний 1.4 хувь, тэжээлийн ургамлын 11.2 хувь, үр тарианы 0.03 хувь нь Баян-Өлгий аймагт ногдож байна.

Нэг га-гаас дунджаар 2013 онд 13.2 цн үр тариа, үүнээс 13.3 цн буудай, 123.6 цн төмс хураан авсан бөгөөд нэг га-гаас авсан ургац 2012 оныхоос төмснийх 22.6 центнер, үр тарианых 2.5 центнерээр буурсан байна.

Баян-Өлгий аймаг нэг га талбайгаас 2013 онд 28.2 цн үр тариа хурааж авсан нь улсын дунджаас 15 центнер, баруун бүсийн дунджаас 19.4 центнерээр их байна. Нэг га талбайгаас хураасан төмсний хэмжээ тус аймагт 68.2 цн байгаа нь улсын дунджаас 55.4 центнер, баруун бүсийн дунджаас 37.7 центнерээр бага байна.

ГА-ГААС ХУРААСАН УРГАЦ /цн/

Төрөл	Улсын дүн			Баруун бүс			Баян-Өлгий аймаг		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Үр тариа	14.9	15.7	13.2	11.4	8.3	8.8	25.4	23.2	28.2
Төмс	131.1	146.2	123.6	119	118.6	105.9	115.3	111	68.2

ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ЭДЭЛБЭР ГАЗАР, ГА-ГААР

Сум	Хөдөө аж ахуйн эдэлбэр газар, бүгд	үүнээс:				
		Бэлчээрийн газар	Хадлангийн талбай	Тариалангийн газар	Атаршсан газар	ХАА-н бусад хэрэгцээний газар
Алтай	269951.5	268824.5	1000	69.9		57.1
Алтанцөгц	164481	161667	2400	156	223.1	34.9
Баяннуур	159164	158293.9	400	294.5	114.5	61.1
Бугат	199373	198740	555	24.9	4.1	49.0
Булган	461879.3	461348.7	364.3	99.1		67.2
Буянт	181669	181403.1	180	22.2	24.4	39.2
Дэлүүн	496165.8	495534.6	524	9.0		98.2
Ногооннуур	395953.6	392438.6	3382	33.3	66.7	33
Сагсай	168402	167833.5	400	27.1	80.7	60.7
Толбо	283134	282684.3	360	40		49.7
Улаанхус	465310.9	464072.9	1120	26.8		91.2
Цэнгэл	264212	262932.5	816	333.5		130
Өлгий						
Дүн	3509696.1	3495774	11501.3	1136.3	513.5	771.3

Газрын харилцаа, барилга хот байгуулалтын газрын мэдээгээр 2013 онд хөдөө аж ахуйн эдэлбэр газрын хэмжээ 3509.7 мянган га байна. Үүний 99.6 хувийг бэлчээрийн талбай, 0.3 хувийг хадлангийн талбай, 0.03 хувийг тариалангийн талбай, 0.01 хувийг атаршсан газар, 0.02 хувийг бусад хэрэгцээний газар эзэлж байна.

ДҮГНЭЛТ

2013 онд өвөлжилт тааламжтай байж том малын зүй бус хорогдол бага зэрэг нэмэгдсэн ч хээл хаяж, сувайрсан малын тоо буурч, хээлтэгчийн тоо 58.8 мянган толгойгоор нэмэгдэж мал аж ахуйн голлох үйлдвэрлэл болох бойжуулсан төлийн тоо 24 хувь буюу 117.6 мянган толгойгоор нэмэгдэснээр малын тоо 1604.0 мянган толгойд хүрч 2012 оныхоос 13.5 хувь буюу 193.5 мянган толгойгоор нэмэгдлээ.

Төрлөөр авч үзвэл тэмээний тоо 4348, адуу 58440, үхэр 105079, хонь 662827, ямаа 773386 толгой болж, өмнөх оныхоос тэмээ 156, адуу 6735, үхэр 17881, хонь 88451, ямаа 80354 толгойгоор тус тус нэмэгдэв.

2013 онд аминдаа малтай 14104 өрх байгаагийн 8392 нь малчин өрх байна. Мал аж ахуйн салбарт нийт 17723 малчид ажиллаж байна.

Нэг малчин өрхөд дунджаар 113 толгой мал, үүний дотор адуу 4, үхэр 7, хонь 47, ямаа 55 ногдож байна.

Хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний 80 гаруй хувийн үйлдвэрлэж, хүн амаа хүнс, өргөн хэрэглээний бараагаар хангах эх үүсвэр болж байгаа бэлчээрийн болон эрчимжсэн мал аж ахуйг бүсчилэн хөгжүүлж, дотоод зах зээлийн эрэлт хэрэгцээнд нийцүүлэн чанар сайтай, аюулгүй түүхий эд, бүтээгдэхүүн нийлүүлэх, экспортын нөөцийг нэмэгдүүлэхэд мал аж ахуйн бодлого чухал ач холбогдолтой.

2013 онд тариалсан талбайг ургамлын нэр төрлөөр авч үзвэл: 45 га-д үр тариа, 384 га-д төмс, 142.6 га-д хүнсний ногоо тариалсан нь үр тарианы тариалсан талбай 2012 оныхоос төмс 9 га, хүнсний ногоо 1.3 га, үр тариа 8 га-аар нэмэгдсэн байна.

Үүнээс: Аймгийн хэмжээнд 127 тн үр тариа, 2617.2 тн төмс, 1233.2 тн хүнсний ногоо хурааж, 61502 тн өвс хадлан, 4784.1 тн таримал тэжээл бэлтгэсэн байна.

Газар тариалангийн үйл ажиллагаанд байгаль, цаг уур ихээхэн нөлөөлж байгаа боловч цаашид ургац хураалтын хэмжээг боломжийн хэмжээнд байлгахын тулд га-гийн ургацыг нэмэгдүүлэх, үүний тулд чанартай сайн уринш боловсруулалтыг нэмэгдүүлэх, усалгаатай талбайн хэмжээг нэмэгдүүлэх, ургац боловсролтын үед хортон шавьжтай тэмцэх, иргэдийн дунд тариалалт хийх, ургац хураах зэрэг асуудлаар сургалт, сурталчилгаа явуулж мэдлэгийн дээшлүүлэх, зэрэгт ихээхэн анхаарах шаардлагатай байна.

Нутгийн шилдэг омог, үүлдрийн цөм сүрэг, гадаадын арвин ашиг шимт мал, амьтны шалгарсан удмыг сайжруулагчаар ашиглах, биотехнологи, генийн инженерчлэлийн дэвшилт аргыг нэвтрүүлэх замаар малын үүлдэрлэг байдлыг сайжруулах.

Мал сүргийг эрүүлжүүлэх, халдварт, паразиттах өвчинтэй тэмцэх, сэргийлэх арга хэмжээг олон улсын жишигт хүргэж үр дүнг сайжруулах.

Инженерийн болон энгийн уурхайн худаг, уст цэгийг нэмэгдүүлэх, эзэмшил, ашиглалтыг сайжруулахын зэрэгцээ усны нөөцийн бусад эх үүсвэрийг зохистой ашиглах замаар хүн ам, малын усны хангамжыг нэмэгдүүлэх.

Уст цегүүдийг сэргээн засварлах, шинээр гаргах, цас, борооны усыг хуримтлуулан хиймэл нуур, усан сан, хөв, цөөрөм, бий болгох замаар бэлчээрийн усан хангамжийг сайжруулах.

Бэлчээрийг зохистой ашиглах, эзэмшүүлэх, сайжруулах, хамгаалах, талхлагдсан бэлчээрийг нөхөн сэргээх замаар багтаамж, даацыг нэмэгдүүлэх.

Бэлчээрийн даацад тохируулан малын тоо толгойг өсгөн үржүүлэх бодлого хэрэгжүүлэх, ялангуяа манай аймгийн нийт малын 50-аад хувийн эзэлдэг ямаан сүргийн тоо, толгойн өсөлтийг хязгаарлах, бог малын хувьд өсгөж үржүүлж ирсэн уламжлалт харьцаа 75:25 хувь буюу 3 хонь, 1 ямаа гэсэн харьцаагаар өсгөж үржүүлэхэд татварын бодлогоор зохицуулах нь зүйтэй.

МАА-н салбарын хөгжлийн уг язгуур нь сайн үүлдрийн мал үржүүлэх, эрчимжүүлэх, хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх гэхээсээ бэлчээрийг эзэмших ашиглах, өмчлөх эрх зүйн тогтолцоо гэдгийг онцолж байна.

АШИГЛАСАН НОМ, МАТЕРИАЛ

1. Баян-Өлгий аймгийн Статистикийн эмхтгэл 2001, 2002, 2003, 2006, 2013 он
2. Монгол улсын статистикийн эмхтгэл 1996, 1997, 2000 он
3. Улсын Статистикийн эмхтгэл 2005, 2010, 2011, 2012, 2013 он
4. Монгол улсын Хөдөө аж ахуй 1971-1995 онд /статистикийн эмхтгэл/
5. Хөдөө аж ахуйн салбар, 2011 он, ҮСХороо
6. Албан ёсны болон захиргааны сар, улирал, жилийн эцсийн мэдээ
7. Аймгийн эдийн засаг, нийгмийн байдлын танилцуулга-2012 он,
8. Баян-Өлгий аймгийн хөдөө аж ахуйн салбар, 2012 он
9. Хөдөө аж ахуйн 2011 оны улсын анх дугаар тооллого, 2012 он
10. Статистикийн бюллетень 2013/12 сар, ҮСХороо
11. Devinfo мэдээллийн сан

_____ о О о _____